

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА ПРАВА «КРОК»
Навчально-науковий інститут психології**

Кафедра психології

Крилова Марина Олексіївна

УДК 159.9 _____

Кваліфікаційна робота

Типи мотивації студентів до майбутньої професійної діяльності

053 «Психологія»

«Організаційна психологія»

Подається на здобуття освітнього ступеня бакалавр

Кваліфікаційна робота містить результати власних доробок. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ М.О.Крилова

Науковий керівник (консультант) Петрунко О.В. доктор психол. наук,
ст. наук, співр.

Київ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ МОТИВАЦІЇ В НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ.....	7
1.1. Проблема мотивації у сучасній науковій літературі.....	7
1.2. Професійна мотивація: поняття, види, чинники та показники	22
Висновки до розділу 1	33
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ СТУДЕНТІВ ДО МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	35
2.1. Етапи та організація дослідження особливостей мотиваційної сфери студентів.....	35
2.2. Аналіз результатів дослідження психологічних особливостей мотиваційної сфери студентів	40
Висновок до розділу 2	47
РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ ДО МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	50
3.1. Програма оптимізації розвитку мотиваційної сфери студентів до майбутньої професійної діяльності	50
3.2. Умови забезпечення навчально-професійної мотивації майбутнього психолога	61
Висновок до розділу 3	72
ВИСНОВОК	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	77
ДОДАТКИ.....	85

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Мотиваційна сфера особистості студента є визначальною для його становлення як професіонала – фахівця, що постійно розвивається задля суспільного блага. Особливої актуальності психологічна проблематика розвитку мотиваційної сфери набуває стосовно навчально-професійної діяльності студента, під час якої закладаються основи майбутнього професіоналізму. Психолого-педагогічна теорія і практика потребують виявлення психологічних чинників розвитку мотиваційної сфери особистості студента, які б визначили шляхи досягнення стійкості, цілісності й гармонійного розвитку людської особистості та індивідуальності в освітньому середовищі.

Серед зарубіжних авторів дослідженням цієї проблеми займалися Дж. Аткинсон, С. Грофф, МакКлеланд, А. Маслоу, Х. Хекхаузен та ін. Ряд науковців акцентували увагу на проблемі підготовки та мотивації майбутніх фахівців: О. Романовський, Н. Підбуцька, Ж. Богдан, Т. Солодовник, О. Дубасенюк, С. Максименка, Л. Лук'янової, В. Олійника, Р. Попелюшки, В. Рибалка, М. Савчина, В. Семиченко, В. Смирнової, М. Сметанського та ін., проте ця проблема відповідно до концепції освіти впродовж життя набуває дедалі більшої актуальності. У контексті мотиваційної сфери досліджувались потреби як внутрішні джерела активності людини, природа мотиву та мотивації, різновиди мотиваційних утворень, онтогенетичні аспекти мотиваційної сфери особистості, мотивація у теоріях спілкування, мотиви просоціальної та девіантної поведінки людини, мотивація учбової та професійної діяльності особистості.

Проблема розвитку мотиваційних феноменів займає провідне місце у психолого-педагогічних дослідженнях, присвячених вивченню різноманітних аспектів учбової мотивації учнів загальноосвітніх шкіл та студентів вищих педагогічних навчальних закладів (Ж.П. Вірна, О.С. Гребенюк, А.О. Реан,). Розвиток мотиваційної сфери студентів – майбутніх психологів став

предметом досліджень упродовж останніх років: вивчалась мотиваційно-сміслова регуляція у професіоналізації особистості (Ж.П. Вірна), психологічна корекція проявів дестабілізуючого впливу безсвідомого рівня психіки на якість професійної підготовки психологів (Т.С. Яценко), консультативна діяльність психолога у вищих навчальних закладах (Г.О. Хомич).

Аналіз актуальності та стану розробленості проблеми психологічних чинників розвитку мотиваційної сфери особистості в психолого-педагогічній науці та практиці обумовлює необхідність вирішення протиріч між стабільністю мотиваційної сфери як центрального фактору збереження цілісності особистості і педагогічними стереотипами щодо обов'язкового формування тих чи інших особистісних утворень; між важливістю врахування психологічних чинників розвитку мотиваційної сфери особистості кожного студента і відсутністю спрямованості професійної підготовки студентів на проектування власної освітньої і професійної діяльності; між запитом суспільства на фахівця-психолога, спроможного надавати кваліфіковану допомогу клієнту у вирішенні його різноманітних психологічних проблем, у тому числі, пов'язаних із мотиваційною сферою особистості, та відсутністю науково обґрунтованих психологічних чинників її розвитку, а також засобів аналізу, усвідомлення, розуміння й розвитку майбутнім психологом своїх власних мотиваційних утворень.

Аналіз теоретико-методологічних джерел з досліджуваної проблеми виявив відсутність єдиної концепції мотиваційної сфери особистості, недостатню розробленість наукових підходів щодо розвитку мотиваційної сфери особистості у всіх її проявах. Проблема психологічних чинників розвитку мотиваційної сфери особистості до майбутньої професійної діяльності залишилась поза увагою психологічних досліджень.

Отже, важливого теоретичного і прикладного значення набуває поглиблене вивчення сутності та структури мотиваційної сфери особистості, обґрунтування чинників, критеріїв, показників, умов, засобів, властивостей,

індивідуально-типологічних особливостей розвитку мотиваційної сфери особистості студента. Вищезазначені аспекти зумовили вибір теми дисертаційного дослідження «Типи мотивації студентів до майбутньої професійної діяльності».

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити типи мотивації студентів до майбутньої професійної діяльності.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати проблеми професійної мотивації в науковій літературі;
2. Провести емпіричне дослідження особливостей мотиваційної сфери студентів до майбутньої професійної діяльності;
3. Проаналізувати результати дослідження особливостей мотиваційної сфери студентів до майбутньої професійної діяльності;
4. Дослідити умови забезпечення професійної мотивації психолога та розробити програму оптимізації розвитку мотиваційної сфери студентів до майбутньої професійної діяльності.

Об'єкт дослідження – мотиваційна сфера особистості.

Предмет дослідження – типи мотивації студентів до майбутньої професійної діяльності.

Методи дослідження. Для досягнення мети та реалізації завдань було використано комплекс методів: теоретичні – аналіз, синтез, узагальнення, систематизація, порівняння для розкриття сутності та визначення базових понять досліджуваної проблеми, структурування, моделювання для розробки моделі мотиваційної сфери особистості та виявлення психологічних чинників її розвитку, класифікація для побудови типології студентів за показниками мотиваційної сфери особистості; емпіричні – спостереження, анкетування, бесіда, інтерв'ю, психодіагностичні методики, констатувальний експеримент для вивчення типів мотивації студентів до майбутньої професії (Методика «Мотивація навчання у ВНЗ» (за Т. І. Ільїною); Методика на визначення мотивації професійної діяльності (методика К. Замфір у модифікації

А.А. Реана); Методика вивчення мотивації досягнення цілі та успіху (за Т. Елерсом); Методика вивчення мотивації уникнення невдач (за Т. Елерсом)); кількісної обробки даних – визначення середніх значень, відсоткових співвідношень, коефіцієнт рангової кореляції Спірмена для виявлення кореляційних зв'язків між досліджуваними показниками мотиваційної сфери, дисперсійний аналіз для з'ясування типологічних відмінностей студентів за показниками мотиваційної сфери особистості.

Наукова новизна полягає в тому, що: визначено поняття мотиваційної сфери особистості, професійної мотивації до майбутньої професійної діяльності.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає в наступному: визначено умови забезпечення навчально-професійної мотивації майбутніх психологів та розроблено програму оптимізації розвитку мотиваційної сфери студентів до майбутньої професії.

Практичне значення одержаних результатів дослідження. Матеріали наукової роботи можуть бути використані у практичній діяльності психологічної служби системи освіти для психологічного супроводу ефективного розвитку мотиваційної сфери особистості учнів та студентів.

Структура дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до них, загальні висновки та список використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ МОТИВАЦІЇ В НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

1.1. Проблема мотивації у сучасній науковій літературі

Психологія мотивації є однією з найбільш широко досліджуваних проблем сучасної психології, хоча мотивація стала предметом активних психологічних досліджень в 1960-1970-х рр. Як зазначає Т. А. Гордєєва, такий пізній розквіт досліджень в області мотивації пов'язаний з винятковою складністю, неоднорідністю та мінливістю феномена мотивації, а також його закритістю від безпосереднього сприйняття спостерігача і, часто, навіть від усвідомлення самого суб'єкта діяльності [12].

Враховуючи велику кількість різних теорій і підходів до розуміння феномену мотивації, проаналізувати їх всі в рамках однієї наукової роботи неможливо, тим більше, що глибокий аналіз психології мотивації можна знайти в роботах Є. П. Ільїна і Х. Хекхаузена [18, 62]. Суть кожної теорії, кожного підходу відображена у ключових поняттях, які дослідники використовують для визначення ключових явищ, процесів та мотиваційних станів. Тому в нашій роботі спробуємо проаналізувати мотиваційні явища, аналізуючи концептуальні основи психології мотивації. Вирішення цієї методологічної задачі можливе при використанні аксіоматичного підходу.

Реалізуючи системний підхід у психології, аксіоматичний метод дає змогу інтегрувати та систематизувати накопичені знання, подолати їх надмірність, знайти інваріанти психологічних описів, уникнути недоліків локальних підходів, підвищити ефективність системних досліджень, сформулювати нові наукові гіпотези та створити описи психічних явищ. Ідея аксіоматичного підходу до дослідження особистості не є вичерпною і, тим більше, не замінює наукової методології дослідження. Ця ідея лише відображає реальні можливості існуючого психологічного наукового методу і, як наукового інструменту, який вказує на перспективи його розвитку в

повній відповідності із загальнонауковим принципом відповідності (коли будь-яка нова модель чи загальна теорія, що є розвитком, є невідповідністю до загальнонаукового принципу відповідності), старої (класичної) моделі, не виключає її повністю, але включає позиції класичної моделі, вказуючи межі її використання, на додаток до, у деяких випадках, нової теорії, що обходить стару), а також, принцип спостережливості (коли в нову модель диспозиційного експерименту вводяться лише ті психологічні поняття, які можна сформулювати на мові реального чи ментального (теоретичного)).

Відповідно до загальнонаукових положень аксіоматичні моделі зазвичай виходять з інтуїтивних теорій (наприклад, таких наук і теорій, як механіка, арифметика, теорія ймовірностей, геометрія, розроблених на інтуїтивній основі). Коли інтуїтивна теорія розвинена настільки, що її основні положення вважаються загальновідомими, її можна аксіоматизувати.

Ступінь успіху аксіоматизації будь-якої інтуїтивної теорії визначається кількістю теорем, які з погляду наявних знань виявляються дійсними твердженнями. Іншим джерелом (важливим для психології) виникнення аксіоматичних теорій є усвідомлення глибокої схожості основних рис різних теорій. Кожна з теорій, для формалізації яких призначена аксіоматична модель, служить йому потенційним джерелом визначень і теорем.

Таким чином, дві основні умови виникнення аксіоматичних теорій дозволяють зробити висновок про можливість вирішення важливих для психології завдань, серед яких можна назвати систематизацію наявних психологічних знань, формалізацію, моделювання та подальший розвиток інтуїтивних положень з використанням певної передбачуваної логіки при аналізі різних пошукових алгоритмів. Така логіка властива основним психологічним положенням, на яких базуються загальнотеоретичні концепції (наприклад, теорія діяльності О. М. Леонтьєва, філософсько-психологічна концепція особистості С. Л. Рубінштейна та ін.).

Основні умови, які необхідно враховувати при застосуванні аксіоматичного підходу [44]:

1. При побудові моделі заданої системи з використанням аксіоматичного підходу вибирається, як правило, невелика кількість положень, які включаються в систему без доказів. Це аксіоми системи. Інші положення можуть бути включені в систему лише тоді, коли вони випливають з аксіом системи або вже визначені.

2. Поняття, що входять до системи без визначення, називаються початковими. Інші концепції системи повинні бути похідними від оригінальних або раніше визначених концепцій. Аксіоми зазвичай пишуться виключно за допомогою початкових понять.

3. Несуперечливість є однією з найважливіших умов побудови аксіоматичної моделі, оскільки несуперечлива система позбавлена будь-якого когнітивного сенсу.

4. Додатковість/недоповнюваність системи характеризує можливість чи неможливість розширення цієї системи якимись положеннями (крім теорем), які не призводять до її суперечливості.

5. Відкритість системи пропонує можливість додавати додаткові аксіоми та теореми до аксіоматичної моделі.

Таким чином, аксіоматичний підхід є специфічним втіленням загальноприйнятого в науковому пізнанні підходу до побудови функціонування складних систем і підсистем, які взаємодіють між собою [15, с. 79].

Базовими поняттями, що розкривають сутність мотиваційної сфери, є потреба, бажання, когнітивний контроль (воля, вольові зусилля), намір, мотивація та мотив, про які йтиметься далі. Базовими поняттями є потреба та необхідність як первинні мотиваційні явища.

Вивчення причин людської діяльності розпочали ще давні філософи. Так, Демокріт розглядав потреби як рушійні сили, які не тільки викликають емоційні переживання, а й піднімають людину над тваринним світом. Аристотель вважав, що прагнення завжди пов'язані з метою, в якій предмет представляється у вигляді образу чи думки, що має для людини корисне чи

шкідливе значення. Бажання, з іншого боку, визначаються потребами та пов'язаними з ними почуттями задоволення чи невдоволення, функція яких полягає в тому, щоб оцінити та повідомити про придатність чи неадекватність даного об'єкта для життя організму. Б. Спіноза вважав афекти головною рушійною силою поведінки, до яких він переважно відносив потяг. Якщо потяг усвідомлюється, то він перетворюється на бажання. Н.Г. Чернишевський, як і пізніше А. Маслоу, вважав, що з розвитком потреб іде розвиток пізнавальних здібностей – тому при задоволенні органічних потреб починають проявлятися моральні та естетичні потреби [33, с. 108-111].

Потреба у психологічному словнику під редакцією В.І. Войтка визначається як потреба в чомусь [45, с. 128], у психологічному словнику під редакцією Б. Г. Мещерякова, В. П. Зінченка потреба – це форма зв'язку живих організмів з навколишнім світом, джерело їхньої активності (поведінки, діяльності). Потреби як суттєві внутрішні сили організму призводять його до здійснення якісно певних форм діяльності, необхідних для збереження та розвитку особистості та виду [59].

Є.П. Ільїн розрізняє потреби органічні та особистісні: органічна потреба – це потреба організму в чомусь, брак чого-небудь, особиста потреба – це переживання стану внутрішньої напруги, що виникає в результаті потреби, відображеної у свідомості і підказує діяльнісне мислення, пов'язане із постановкою цілей. У той самий час Є. П. Ільїн визначає потребу як відсутність чогось необхідного [18, с. 352].

Тобто на рівні базових понять виникає термінологічна плутанина, яку ми спробуємо вирішити. Будь-яке визначення поняття має містити родові поняття (що включає або відноситься до поняття, що визначається) і специфічні характеристики (особливості) поняття, що визначається.

Беручи до уваги загальновідомий факт, що «все пізнається в порівнянні», специфічні характеристики та будучи «тілом» дані визначення допомагають виділити основні характеристики концепту, які відрізняють

його від іншого концептуального поля, пов'язаного з ширшою специфікою. Водночас невизначене неможливо визначити через невизначене, тому родові поняття має бути означальним або початковим.

Дати психологічне визначення поняття необхідності у спосіб, який описано вище, нам не видається можливим, тому воно буде введено в аксіому як вихідне. Введення у визначення поняття необхідності слова «нужда» (тобто те, від чого не можна обійтися) є, на наш погляд, недоцільним, оскільки нею легко «керувати», не задовольняючи багатьох потреб. Оскільки потреби можуть виникати і формуватися, вони є вторинними щодо потреби. Нужда виступає як об'єктивна властивість організму (як відкрита система), що відображає недолік чогось зовнішнього і спонукає організм до взаємодії з навколишнім середовищем. Ми приймаємо це визначення в нашій аксіоматичній моделі як вихідне. Відчуваючи дискомфорт, викликаний нуждою, людина не завжди розуміє, чого вона хоче, чим і як вона може задовольнити свою нужду.

Потреба об'єктивується, конкретизується в психіці (але не в свідомості). Коли потреба наповнюється афективною енергією, виникає бажання. Ця максима буде першою аксіомою.

Відповідно до діяльнісного підходу, задоволення потреб відбувається через діяльність – процес активної взаємодії з навколишньою дійсністю, коли людина виступає як суб'єкт, який цілеспрямовано впливає на об'єкт. Одним із основних структуруючих елементів діяльності є мотив, визначення якого, згідно з аксіоматичним підходом, повинно виводитися з визначення потреби.

У психологічному словнику під редакцією Б. Г. Мещерякова і В.П. Зінченка мотив розглядається з двох позицій: мотиви задовольняють певні потреби суб'єкта; ментальний образ даного об'єкта [59, с. 229].

В англійській літературі (наприклад, у *New Webster's Dictionary and Thesaurus of English Language*) прийнято більш широке тлумачення мотиву: почуття потреби, бажання, страх тощо, що спонукає індивіда до дії [74, с. 653].

У психологічному словнику за редакцією В.І. Войтка, мотив – це спонукальна причина дій та вчинків людини, в іншому психологічному словнику уточнюється, що мотив – це спонукальна причина дій людини та дій, яка визначається об'єктивними потребами [44, с. 139].

Згідно з Є. П. Ільїним, мотив – це складне психологічне утворення, що спонукає до усвідомлених дій і вчинків і служить підставою (виправданням) для них [18, с. 344]. Х. Хекхаузен чітко розрізняє мотив і потребу: мотив – ціннісна установка вищого порядку, яка грає вирішальну роль у підтримці функціонування організму; мотиви є вродженими, розвиваються у процесі онтогенезу і соціалізації. Таким чином, у поняття мотиву не входять фізіологічно зумовлені потреби у вгамуванні голоду, спраги і т.д. [62, с. 38].

У психологічному словнику за редакцією В. В. Давидова зазначається, що первинною формою існування мотивів є предмети, які задовольняють прості матеріальні потреби людини. З часом мотивами стають і ідеальні об'єкти, які у вигляді певних спонукальних ідей чи усвідомлених цілей («цілей-мотивів»). Діяльність людини мотивується, як правило, одночасно декількома мотивами, один з яких є головним, провідним, а інші – другорядними, що виконують іноді лише функції додаткового стимулювання (наприклад, справжня причина навчання на «відмінно» та її матеріальне стимулювання). Особливість основних мотивів у тому, що, крім функції спонукання та напрями діяльності, вони наділяють діяльність, її предмети та умови тим чи іншим суб'єктивно-особистісним змістом.

Причини можуть полягати в різних відносинах між внутрішніми та зовнішніми обставинами: посилюють або послаблюють один одного, вступають у взаємні протиріччя та у протиріччя з об'єктивними можливостями здійснення дії. Тому мотивація як процес спонукання людини до здійснення певних дій і вчинків часто є складним актом, що вимагає аналізу та оцінки альтернатив, вибору та прийняття рішення. Цей процес психологічно ускладнений ще й тим, що суб'єкт не завжди усвідомлює дійсні мотиви, тобто при підготовці та вчиненні дій; часто вони проявляються лише

після того, як відповідна дія вже вчинена. Розвиток мотивів виявляється у їх розширенні, а й у встановленні певної ієрархії мотивів – у виділенні основних мотивів життя особистості. У той самий час мотиви, відповідні елементарним потребам, підпорядковуються вищим соціальним і духовним мотивам, отже за певних умов людина здатна жертвувати матеріальними благами і навіть життям в ім'я ідеальних мотивів.

Є. П. Ільїн зазначає, що в психологічній науці існують різні моністичні уявлення про сутність мотиву: мотив сприймається як потреба, як мета, як спонукання, як намір, як диспозиція (властивість людини) тощо. Якщо проаналізувати моністичні ставлення до мотивів, можна побачити, що насправді мета може бути мотивом. Мета – це конкретний об'єкт жадання, бажання, те, що необхідно здійснити, а причиною є більш широке психічне утворення, що включає, наприклад, спонукання до здійснення, яке об'єктивна мета отримує тільки при взаємодії із суб'єктом. Це навіть не причина це може бути лише мотив чи намір, бо ні мотив, ні намір не містять відповіді на запитання – чому, навіщо? З тієї ж причини мотив не можна визначити через поняття стану. Неправильно розглядати мотив як диспозицію (стійка особистісна властивість), оскільки особисті властивості лише беруть участь у формуванні мотиву, а не є самим мотивом. Вихід пояснення сутності мотиву Є. П. Ільїн бачить у розумінні мотиву як складного цілісного психологічного утворення [19].

Таке розуміння мотиву дозволяє включити до структури мотиву потребу, спонукання, мету та багато інших психічних явищ, що розмиває і позбавляє конкретності поняття мотиву. З погляду аксіоматичного підходу така ситуація є неприйнятною, оскільки кожне поняття має бути визначене з вихідних або раніше певних понять, будучи несуперечливим та узагальненим, а не «загальним». Діяльність людини це усвідомлений процес, тому його здійснення необхідно усвідомлення потреби. Жодна потреба неспроможна викликати діяльність, тобто стати її мотивом; лише усвідомлена потреба може спричинити активність. Отже, мотив – це

усвідомлена потреба. Це міркування пояснюється лише тим, що, як було зазначено, джерело психічної діяльності міститься у потребах; потреби також мають спонукальну силу; Будь-яка мета є задоволенням певної потреби.

Крім мотивів та цілей у структуру діяльності входять засоби діяльності. У найширшому значенні основним засобом діяльності є фізична енергія тіла. Завдання мозку – спрямувати цю енергію задоволення потреб. Якщо розглядати тіло як резервуар енергії, то мозок виконує функцію регулювання витрати фізичної енергії. Таке регулювання може відбуватися як несвідомо (безумовні рефлекси, інстинкти), так і свідомо.

При сильному афекті (наприклад, при загрозі життю) людина за рахунок мобілізації сил здатна робити те, що в нормі зробити не може, але при цьому відбувається величезна витрата енергії. Щоб уникнути стомлення, у спокійних ситуаціях мозок намагається витратити в організмі якнайменше фізичної енергії, тому для здійснення будь-якої діяльності його необхідно «стимулювати», «доводити» необхідність витрат енергії. Стимулююча дія на людину надає їй бажання, для мозку вони виступають індикаторами корисності витрат; таким чином, бажання діють як енергетичні «проводи», що з'єднують джерело енергії тіла з інструментами діяльності.

Бажання може виникнути безпосередньо з потреби, а в ситуації легкості його задоволення процес освідомлення потреби, перетворення її на мотив і підключення необхідного «каналу» фізичної енергії до мозку відбувається швидко і без усвідомлення перевантаження. У ситуації, коли потреба не супроводжується бажанням, її необхідно сформулювати для підключення енергії. Ці бажання вищого порядку формуються із залученням когнітивного контролю (волі, вольових зусиль). Зрозумівши потребу у задоволенні потреби, людина через думку породжує в собі бажання діяти певним чином, при цьому часто виникає бажання не діяти, нічого не робити (тобто лінь як захисна реакція людини – мозок проти втрати енергії). Таким чином з'єднуються два енергетичні канали, які «борються» між собою. Загалом, людина так чи інакше робить лише те, що хоче. Сила когнітивного

контролю залежить від наявних в організмі енергетичних ресурсів (що менше енергії, тим важче її залучити) та потенціалу когнітивного контролю, який збільшується завдяки тренуванням. Чим більше первинних бажань людина «перемогла» протягом життя за допомогою когнітивного контролю, тим сильнішою вона стає завдяки розвитку навичок свідомої регуляції та розширенню власного афективного енергетичного «каналу» – впевненості в собі та в свої здібності та іншими людьми. Прикладом надпотужного когнітивного контролю є мистецтво йоги, де його майстри здатні свідомо регулювати навіть ті функції організму, які звичайна людина контролювати не може – пульс, температуру тіла тощо. Наведене вище розуміння значення концепції когнітивного контролю відображається в наступному визначенні: когнітивний контроль – це свідомий процес залучення афективної енергії, тобто фізичної енергії тіла, опосередкованої бажаннями для виконання дій, спрямованих на задоволення поінформованої потреби.

Враховуючи вищесказане, стає зрозуміло, що навіть очевидна потреба не може стати причиною. Таким чином, мотив – це свідомо потреба, яка супроводжується бажанням її задовольнити.

У людини є потреба, ця потреба реалізується, підтримується бажанням її задовольнити, тобто формується мотив, але це не означає, що діяльність відбуватиметься. Перш ніж приступити до здійснення діяльності, людині ще необхідно зрозуміти: що саме і як робити, тобто вона повинна ніби знаходити підхід, сформулювати намір. Поняття «намір» в психології має два значення – намір як інтенція або іманентна спрямованість свідомості на свій об'єкт, незалежно від того, чи є цей об'єкт реальним або уявним; і власне намір як свідоме рішення, що виконує функцію навіювання та планування поведінки чи діяльності. За О. М. Леонтьєвим, такий намір є спрямованим наміром дії [26]. У психологічному словнику під редакцією В. І. Войтка зазначається, що намір пов'язаний із феноменом волі [45, с. 100] (тобто з когнітивним контролем). Тобто когнітивний контроль, «запущений» для формування мотиву з небажаної усвідомлюваної потреби, продовжує свою «роботу» як із

формування, так і під час реалізації наміру. За нашою логікою можна дати таке визначення наміру: намір є результатом усвідомлення та обґрунтування плану дій, спрямованих на задоволення потреби. Після того, як намір сформовано, найважливішою фазою когнітивного контролю є втілення наміру в життя.

Є. П. Ільїн зазначає, що питання усвідомлення мотиву досі не отримало однозначного рішення. Наприклад, О. М. Леонтьєв писав, що, на відміну від цілей, мотиви реально не усвідомлюються матерією [26, с. 128]. Однак, на наш погляд, будь-яка причина так чи інакше реалізується. Можна навести спрощений приклад – людина вчинила якусь миттєву дію (але не рефлекторну дію – рефлекси справді не мають мотивів, вони викликаються безпосередньо фізичними подразниками) і, здається, задумався, який у неї мотив? Відповідь проста – вона хотіла це зробити, тобто в якийсь момент у неї виникла потреба щось зробити, ця потреба реалізувалася в психіці у вигляді потреби, наповненої афективною енергією, вона стала бажанням, воно стало свідомим, свідомість сформувала намір, а мозок поєднав джерело енергії зі знаряддями діяльності. Зрозуміло, що ця людина не свідомо сформувала мотив свого вчинку, але це не означає, що вчинок і його мотив не були свідомі. На користь сказаного говорить позиція К. Обуховського, який пише, що людина чинить дію лише тоді, коли вона може словесно сформулювати мотив. В цілому Є. П. Ільїн причину полеміки навколо свідомості мотиву бачить у тому, що різні автори розуміють мотив як різні психічні явища [26, с. 198-199]. Якщо причина полягає в тому, щоб сісти на об'єкт чи поїзд, то, звичайно, така причина може бути неправильно зрозуміла; якщо розуміти мотив як ціль («мета-мотив» за О. М. Леонтьєвим), то такий мотив не тільки сприйматиметься, а й відбиватиметься, пред'являтиметься в самосвідомості.

Залишається визначити поняття «мотивація». Слово «мотивація» вперше вжив А. Шопенгауер у статті «Чотири принципи достатньої основи»

[12, с. 65]. Пізніше цей термін став широко використовуватися у психології пояснення причин людської поведінки.

Нині мотивація як психічне явище трактується по-різному. В одному випадку – як сукупність факторів, що підтримують, спрямовують, що визначають поведінку, в іншому випадку – як сукупність мотивів, або ж як стимул, що викликає активність організму і визначає його спрямованість.

Крім того, мотивація розглядається як процес психічного регулювання конкретної діяльності, як процес рухової дії і як механізм, що визначає виникнення, напрям і способи здійснення конкретної діяльної форми діяльності, як колективна система процесів, відповідальних за мотивацію та діяльність.

Як бачите, всі визначення мотивації можна віднести до двох напрямків. Перша розглядає мотивацію зі структурного погляду, як сукупність чинників чи мотивів. Наприклад, Л.А. Лепіхова визначає мотивацію як систему особистісних мотивів, які спонукають до активної діяльності для досягнення осмислених цілей [33, с. 74]. На рис. 1.1. можна побачити, що з урахуванням цих факторів приймається рішення та формується намір.

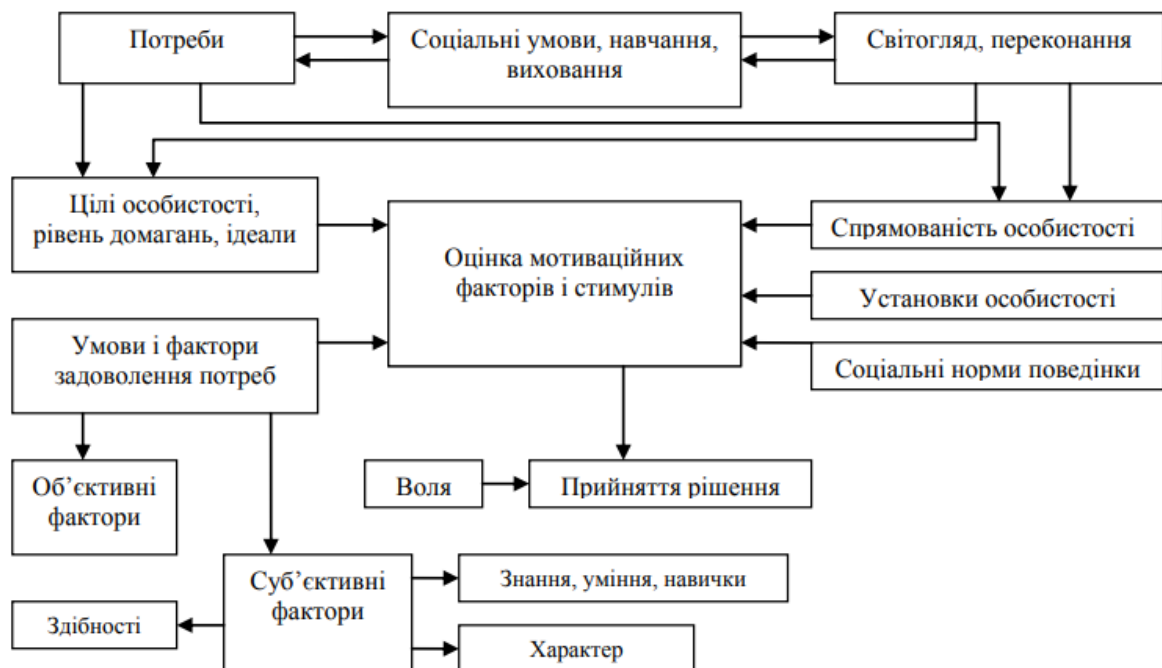

Рис. 1.1. Схема мотивації діяльності за В. Д. Шадріковим [66, с. 75]

Другий напрямок розглядає мотивацію не як статичне утворення, а як динамічний, як процес, механізм. Однак і в тому, і в іншому випадку авторська мотивація виступає вторинним явищем стосовно мотиву. При цьому в другому випадку мотивація постає як засіб або механізм реалізації наявних мотивів: якщо виникає ситуація, що дозволяє реалізувати вже наявний мотив, виникає і мотивація, тобто процес регулювання діяльності за допомогою причини. Наприклад, У. А. Іванніков вважає, що мотивація починається з актуалізації мотиву [11]. Така інтерпретація мотивації зумовлена тим, що причина сприймається як предмет задоволення потреби, тобто причина дається людині негайно. Її потрібно не формувати, а просто актуалізувати (викликати у свідомості людини її образ).

Як зазначає Є. П. Ільїн, за такого підходу незрозуміло, по-перше, що дає мотивацію – ситуація чи мотив, по-друге, як виникає мотив, коли він з'являється раніше мотивації. Спроби дослідників говорити про співвідношення мотиву та мотивації, на думку Є. П. Ільїна, не вносять ясності у це питання [18, с. 66]. Р. А. Пілоян вказує на те, що мотивація і мотив – взаємозалежні, взаємозумовлені психічні категорії, а мотиви дії формуються на основі певної мотивації (тобто мотиви вторинні). І в той же час учений стверджує, що через розвиток окремих мотивів ми можемо впливати на мотивацію загалом (тобто мотивація вже залежить від мотивів, які стають первинними). Таким чином, автор вважає, що мотиви ставляться до дій, а мотивація – до діяльності, не наводячи жодного обґрунтування цього [39].

Х. Хекхаузен вказує на те, що мотивація розуміється не як основна причина поведінки, як це заведено в психології, а скоріше як поняття, що описує динаміку взаємодії багатьох факторів при конкретній взаємодії людини з навколишнім середовищем, у тому числі й досвід цілепокладання [62].

Розрізняють два види мотивації: потенційну та актуальну. Потенційна мотивація, за Х. Хекхаузенем, є, по суті, те, що Дж. Аткинсон вкладав у

поняття «мотив», а актуальна мотивація – те, що він називав «мотивацією» чи «тенденцією». Потенційна мотивація – це нормативний стан, що діє за принципом домену або шкали оцінки і визначає, як має бути побудований той чи інший тип життєвих ситуацій (стосовно самої людини), щоб людина змогла в них досягти успіху. Актуальна мотивація (або мотиваційний мотив) складається з очікувань, що пов'язують сьогоднішнє та майбутній стан.

Сила спонукального мотиву відповідає величині градієнта (нахилу прямої) сили очікування, яка залежить від: 1) величини відмінностей між сьогоднішнім та майбутнім станами за оцінною шкалою області нормативної мотивації та 2) фізичну віддаленість цих станів один від одного в часі. З цієї точки зору також має сенс розрізняти нормативний та ситуативний стан мотивації, оскільки однакова сила мотивації у різних людей може бути обумовлена різними нормативними станами у поєднанні з різними мотиваційними станами мотивації. Більш того, різні мотиваційні сили можуть бути засновані на тому самому нормативному стані, що поєднується з різними мотиваційними станами. Як бачимо вище, Х. Хекхаузен не розрізняє поняття «мотив» і «мотивація» [62].

З точки зору теорії дії, розробленої сучасними українськими психологами О. В. Киричуком, В. О. Роменцем, Т. М. Титаренком, В.О. Татенком, І. П. Манохою, мотивація постає як більш-менш тривалий процес активізації спонукальних сил поведінки та дій людини [26, с. 245]. Згідно з В. А. Роменцем мета мотивації у подоланні конфліктності ситуації та прийнятті рішення діяти певним чином. На його думку, психологічним стрижнем мотивації є боротьба мотивів, тобто мотиваційний процес та боротьба мотивів розуміються як синоніми [37, с. 30]. Т.С. Кудріна зауважує: «Перш ніж потреба викличе дію, людина проходить складний психологічний процес мотивації, що полягає в усвідомленні тією чи іншою мірою суб'єктивної та об'єктивної сторін потреби та дії, спрямованої на її задоволення» [24, с. 389], тобто сучасна українська психологічна думка схильніша розуміти мотивацію як процес.

Відповідно до викладеного, з урахуванням запропонованих раніше визначень понять потреба, мотив, намір, можна дати таке визначення поняття мотивації: мотивація – це динамічний процес реалізації, усвідомлення потреби, виникнення бажання, формування мотиву та формування наміру задовольнити потребу.

Коли мотиваційний процес завершується діяльністю, така мотивація є актуальною. Коли мотиваційний процес не завершується дією, а бажання, мотив чи намір залишаються у пам'яті і мають особистісний сенс, така мотивація є потенційною мотивацією і може перетворитися на особистісну межу. У загальному вигляді мотиваційний процес у спрощеному вигляді представляється схематично наступним чином:

потреба → потреба → бажання → мотив → намір → діяльність

Необхідність організувати та структурувати інші мотиваційні явища, які є стадіями мотиваційного процесу, але мають великий вплив на мотивацію, призводять до виділення в окрему сферу особистості людини – мотиваційну. На жаль, на сьогоднішній день немає чіткого та несутербчливого визначення поняття «мотиваційна сфера особистості». Наприклад, під мотиваційною сферою особистості Р. С. Немов розуміє всю сукупність мотиваційних утворень, якими володіє людина: диспозицій (мотивів), потреб, цілей, установок, моделей поведінки, інтересів [35, с. 466]; Є. П. Ільїн дає дещо інше визначення: мотиваційна сфера особистості є складною системою різноманітних мотивів (мотиваційних установок, потреб, інтересів та ін.), що відображають різні сторони діяльності людини та її соціальних ролей [18, с. 344]. Ці визначення надто загальні, недостатньо інформативні та суперечливі з погляду аксіоматичного підходу. Тому в нашому дослідженні ми спробуємо дати визначення поняття «мотиваційна сфера особистості»; в той же час, дотримуючись аксіоматичного підходу, необхідно дати своє визначення поняття особистості або на основі однієї з існуючих теорій прийняти розуміння сутності, що розвивається в ній особистості згідно з аксіомою, оскільки поняття сфери особистості є родовим

поняттям по відношенню до поняття мотиваційної сфери особистості, родовим поняттям якого, у свою чергу, є поняття особистості.

Визначення поняття мотиваційна сфера особистості може бути наступним: мотиваційна сфера особистості – це ядро (центр) простору особистості, у якому перетинаються всі осі координат (особистісні властивості), що визначають характер мотиваційних процесів. На користь такого визначення говорить і положення Є. П. Ільїна: «Цілеспрямоване формування мотиваційної сфери особистості – це, по суті, формування самої особистості...» [18, с. 183] (проте, як буде викладено нижче, ми розрізняємо поняття «розвиток» і «формування», а тому не зовсім погоджуємось із тим, що мотиваційну сферу особистості можна формувати, вважаючи, що її необхідно розвивати).

Таким чином, нужда виступає об'єктивною властивістю організму (як відкритої системи), що відображає нестачу в чомусь зовнішньому і спонукає організм до взаємодії з оточуючим середовищем; потреба є опрідметненою, конкретизованою у психіці (але не у свідомості) нуждою. При наповненні афективною енергією нужди виникає потяг, при наповненні афективною енергією потреби – бажання. Мотивація – це динамічний процес конкретизації, усвідомлення потреби, виникнення бажання, утворення мотиву та формування наміру здійснити задоволення потреби; мотив – це усвідомлена потреба, яка супроводжується бажанням її задовольнити; намір – результат усвідомлення і обґрунтування плану дій, спрямованих на задоволення потреби. Когнітивний контроль – свідомий процес залучення афективної енергії (тобто фізичної енергії організму, опосередкованої бажаннями) для виконання дій, спрямованих на задоволення усвідомленої потреби. Мотиваційна сфера особистості – це ядро (центр) простору особистості, у якому перетинаються всі осі координат (особистісні властивості), що визначають характер мотиваційних процесів. Загалом мотиваційний процес схематично виглядає наступним чином: нужда → потреба → бажання → мотив → намір → діяльність. За первинної

відсутності бажання, воно свідомо формується за участю когнітивного контролю задля задоволення необхідної людині потреби. При цьому весь мотиваційний процес може займати долі секунди, і його окремі складові не завжди розгорнуто актуалізуються у свідомості людини.

1.2. Професійна мотивація: поняття, види, чинники та показники

Основне протиріччя навчання у вузі полягає в тому, що галузь професійної діяльності має бути забезпечена в межах та засобами діяльності якісно іншої – навчальної, структурно та функціонально ізоморфної професійної діяльності, але характеризується характеристиками власними та унікальними. Для досягнення мети оволодіння професією студентом, необхідно організувати освітній процес, який гарантує перехід, перетворення одного виду діяльності (навчально-пізнавальної) на інший (професійний) з відповідними змінами у мотиваційній сфері особистості студента.

Основні відмінності, що визначають складність переходу від навчальної діяльності до професійної, лежать, як відомо, на рівні потреб та мотивів, цілей та предметів діяльності. Система потреб і мотивів багато чому визначає як напрям і рівень діяльності, а й своєрідність його особистості. Потреби та мотиви становлять ієрархію, що характеризує всю особистість у всіх сферах своєї діяльності приводить людину до постановки завдань, концентрації зусиль на їх вирішенні. Тому виховання особистості фахівця означає, передусім, розвиток мотиваційної сфери [3].

Виходячи із загальної мотивації навчальної діяльності (професійної, пізнавальної, прагматичної, суспільно-суспільної та особистісно-престижної), у студентів (втім, як і у школярів) формується певне відношення до різних навчальних предметів. Це визначається:

- а) важливість теми для професійної підготовки;
- б) інтерес до певної галузі знань та даної дисципліни як її частини;
- в) якість викладання (задоволеність заняттями з цього предмета);

р) ступінь проблеми оволодіння цим предметом з урахуванням своїх умінь;

д) відносини із професором цього предмета.

Всі ці мотиватори можуть бути в різних відносинах один з одним (взаємодії чи конкуренції) і по-різному впливати на навчання, тому повне уявлення про мотиви навчальної діяльності можна отримати лише виявивши значення для кожного учня всіх цих компонентів навчальної діяльності – одна складна мотиваційна структура. Це дозволить встановити мотиваційну напруженість даного суб'єкта, тобто суму компонентів мотиву навчальної діяльності: що більше компонентів визначає цю діяльність, то більше вписувалося її мотиваційна напруженість [54].

Важливість знання структур мотивації навчальної діяльності особливо виразно виявляється при вивченні ефективності професійного навчання. У дослідженні О. О. Реана не було виявлено відмінностей у ставленні до вибраної професії у добре та погановстигаючих студентів ПТУ. Автор справедливо пояснює це тим, що загальноосвітні предмети, що вивчаються в ПТУ, не сприймаються як професійно значущі, тому і ставлення до них в обох груп студентів однакове. Інші залежності були здобуті в тому випадку, коли почали розглядатися успішність зі спеціальних предметів та результати виробничої практики. Тут відмінності у ставленні до професії стали істотними – на користь успішних студентів [49]. Аналогічні дані здобуті і при вивченні процесу навчання у вищому навчальному закладі: значна частина студентів упевнена, що загальнонаукові та загальноосвітні дисципліни не наближають, а віддаляють їх від оволодіння професійно-важливими знаннями та навичками. Невипадковим є і те, що найбільший відсів студентів відбувається на перших курсах, при вивченні цих дисциплін.

Характерно, що фактор мотивації для успішного навчання виявився важливішим, ніж фактор інтелекту. Успіхи в навчанні не виявили тісного і достовірного зв'язку з інтелектом студентів. Перші потребують освоєння професії на високому рівні, орієнтовані на здобуття міцних професійних

знань та практичних навичок. Інші ж у мотиваційній сфері мають в основному зовнішні мотиватори: уникнути засудження, покарання за погане навчання, не позбутися стипендії тощо.

Усвідомлення великого значення мотиву навчання для успішного навчання спричинило формування «принципу мотиваційного забезпечення процесу навчання» [9]. Важливість цього принципу обумовлена тим, що в процесі навчання у вузі знижується сила мотивації до навчання та освоєння обраної спеціальності, що неодноразово наголошувалося на різних дослідженнях. За даними А. М. Василькова та С. С. Іванова, отриманими за вибіркою курсантів Військово-медичної академії, причинами цього є: незадовільні трудові та службові перспективи, недоліки в організації навчального процесу, побуту та дозвілля, недоліки у виховній роботі.

Ці ж автори показали, що у студентів, що відрізняються самостійністю, тенденцією до авторитаризму та ригідності, спостерігається значне зниження професійної спрямованості.

П. М. Якобсон запропонував свою класифікацію мотивів навчальної діяльності (хоча він вважав за краще говорити про мотивацію, але мотивація і мотив для нього те саме) [67].

Якобсон назвав перший тип мотивів «негативним». З цих причин він розумів спонукання учня, викликані усвідомленням певних незручностей, які можуть виникнути, якщо учень займається недобросовісно: наганяй, погрози з боку батьків тощо, без інтересу ні до навчання, ні до відвідування навчального закладу. Причина відвідування навчального закладу не пов'язана з необхідністю набуття знань чи підвищення особистого престижу. Цей мотив необхідності, властивий деяким учням, неспроможна призвести до успіху у навчанні, яке реалізація вимагає надзусиль над собою, що з слабкому розвитку сили волі наводить цих студентів до відчислення з навчального закладу.

Інший різновид мотивів учбової діяльності, за П. М. Якобсоном, теж пов'язаний із пізнавальною ситуацією, що має, проте, позитивний вплив на

навчання. Дії з боку суспільства формують у студента почуття обов'язку, яке зобов'язує його здобути освіту і стати повноцінним громадянином, корисним для країни, для своєї сім'ї. Така установка на навчання, якщо вона стійка і займає істотне місце у спрямованості особистості студента, робить навчання не просто потрібним, але і привабливим, дає сили для подолання труднощів, для прояву терпіння, посидючості, наполегливості. У цю ж групу мотивів П.М. Якобсон відносить і ті, які пов'язані з вузько-особистісними інтересами. Процес навчання при цьому сприймається як шлях до особистого благополуччя як засіб просування по життєвих сходинках. Наприклад, у студента немає інтересу до навчання як такого, але є розуміння, що без знань надалі не вдасться «просунутися», і тому додаються зусилля для оволодіння ними. Такий мотив часто зустрічається серед студентів-заочників, змушених одержувати вищу, наприклад, педагогічну, освіту за вказівкою адміністрації, задля підвищення тарифного розряду тощо. Навчання у ВНЗ є для багатьох з них формальним актом для здобуття диплому про вищу освіту, а не для підвищення своєї педагогічної майстерності.

Третій вид мотивації, за П. М. Якобсоном, пов'язаний із самим процесом учбової діяльності. Спонукають вчитися потреба у знаннях, допитливість, прагнення пізнавати нове. Студент отримує задоволення від зростання своїх знань при засвоєнні нового матеріалу; мотивація навчання відображає стійкі пізнавальні інтереси. Специфіка мотивації учбової діяльності залежить, як зазначає П. М. Якобсон, від особистісних особливостей студентів: від потреби у досягненні успіху або, навпаки, від лінощів, пасивності, небажання здійснювати зусилля над собою, стійкості до невдач (фрустрації) тощо [67].

Останніми роками посилилося розуміння психологами та педагогами ролі позитивної мотивації до навчання, яка забезпечує успішне оволодіння знаннями та вміннями. При цьому виявлено, що висока позитивна мотивація може відігравати роль компенсуючого фактора у разі недостатньо високих здібностей; проте в зворотному напрямку цей фактор не спрацьовує –

жодний високий рівень здібностей не може компенсувати відсутність навчального мотиву або низьку його вираженість, не може призвести до значних успіхів у навчанні.

А. І. Гебос виділив фактори (умови), що сприяють формуванню у студентів позитивної мотивації до навчання:

- усвідомлення найближчої та кінцевої мети виховання;
- усвідомлення теоретичної та практичної значущості отриманих знань;
- емоційна форма подання навчального матеріалу;
- показати «перспективні лінії» у розвитку наукових понять;
- професійне керівництво освітньою діяльністю;
- відбір завдань, що створюють проблемні ситуації в структурі навчальної діяльності;
- наявність допитливості і «пізнавального психологічного клімату» в досліджуваній групі [11, с. 55-58].

Останнім часом інноваційним у педагогічній психології є вивчення перфекціонізму у процесі навчання у вузах (існує навіть окремий вид перфекціонізму – академічний). Перфекціонізм як складова мотиваційної сфери широко поширений у конкурентному середовищі, де людина як особистість оцінюється за ефективністю своєї діяльності, найбільше перфекціоністів у сфері бізнесу і, що не дивно, серед студентів вузів. На думку Х. Флетта, конкурентні відносини сприяють розвитку у студентів перфекціонізму, що, своєю чергою, веде до соціальної ізоляції та відсутності підтримки [13, с. 85]. Дослідження показали, що однією з основних причин вступу до вузу є бажання бути у колі студентської молоді, а у випадку студента-перфекціоніста весь позитивний потенціал цього мотиву зводиться нанівець. Перфекціонізм, будучи складовою мотиваційної сфери, деформує систему мотивації студентів. Для студентів-перфекціоністів основною причиною навчання є не пізнавальна, а причина оволодіння професією. Хоча, звичайно, останній мотив корисніший, ніж мотив простого здобуття наукового ступеня, без пізнавального мотиву стати дослідником неможливо.

Проте даних про поширення перфекціонізму серед студентів на пострадянському просторі немає, якраз навпаки – спостерігається деформація мотиваційної сфери в інший бік. Соціальні умови життя істотно вплинули на мотиви вступу до вузів, що добре видно за даними, отриманими С. В. Бобровицькою. Втрата старих цінностей та життєвих орієнтирів, важке становище системи освіти та армії призвели до появи нових причин вступу до вузів, причому нові причини майже не пов'язані з можливим перфекціоністським напрямом. Лише 43% опитаних першокурсників педінституту були налаштовані на оволодіння професією, при цьому лише половина зазначила, що їм подобається працювати та спілкуватися з дітьми. Інші (педагоги) прийшли до педагогічного університету просто тому, що їм подобається предмет чи підвищити свій інтелектуальний рівень. Друга група студентів, що склала більшість (57%), не ставила собі за мету здобуття педагогічної освіти і не бажала працювати за спеціальністю при вступі до вузу. Причини вступу до педагогічного ВНЗ (напевно, як і будь-які інші) мали: легкість, з його точки зору, вступу, небажання йти до армії (для хлопців), можливість спілкування з однолітками, необхідність мати час для самовизначення, престижність диплому про вищу освіту (сам диплом, а не освіту). Останнє свідчить про девальвацію вищої освіти. Цінність над самими знаннями чи освітою, а документи про них.

Але є й дещо інші погляди. На думку Ф.М. Рахматуліною, на всіх курсах найголовнішим був «професійний» мотив. Друге місце у першому курсі займав «пізнавальний» мотив, але у наступних курсах його зайняв загально-соціальний мотив, який витіснив «пізнавальний» мотив на третє місце. «Утилітарний» (прагматичний) мотив посів четверте місце у всіх курсах; характерно, що з молодшого до старшого курсу їхній рейтинг знижувався, а рейтинг «професійного» мотиву, як і «загально-соціального», зростав [48].

Аналіз специфіки процесу формування професійної мотивації на першому, третьому та п'ятому курсах, проведений Н.Ю. Воронковою

показали, що в середині навчання у студентів виникає мотиваційна криза, причиною якої в основному є невиправдані очікування від навчальної та професійної діяльності на початку навчання [10].

Р. С. Вайсман спостерігав динаміку зміни від 1-го до 4-го курсу мотивів «творчого досягнення», «навчально-формального» досягнення та «потреби у досягненні» у студентів факультету психології. Під мотивом творчого досягнення автор розуміє прагнення вирішити якесь наукове чи технічне завдання та досягти успіху в науковій діяльності. Причина «формально-академічної» успішності розуміється їм як мотивація до відміток, хорошої успішності; «Потреба досягнення» означає яскраве вираження обох мотивів. Р. С. Вайсман встановив, що мотив творчого досягнення і потреба у досягненні зростають від 3-го до 4-го класу, а мотив «формального академічного» досягнення знижується від 2-го до 3-го та до 4-го класу. При цьому мотив творчого досягнення на всіх курсах значно переважав мотив «формального академічного» досягнення [6, с. 30-40].

Високий рівень розвитку мотиваційної діяльності, зокрема досягнення успіху, як зазначають Н. В. Наумчик та М. В. Тараненко, є одним із основних показників особистісної зрілості [22]; і, як справедливо вказує Н. М. Дідик, особливу актуальність у професійній підготовці набуває особистісна зрілість, оскільки завдання, методи та зміст їхньої майбутньої діяльності визначаються їхньою особистістю. Психолог працює з людиною і одночасно є людиною – об'єкт та суб'єкт психологічної допомоги збігаються [15, с. 36]. М. Б. Іванцова, міркуючи аналогічним чином, підкреслює, що вивчення практичної психології не може зводитися до засвоєння інформації та вироблення навичок – воно повинно також гармонізувати внутрішні психічні структури об'єкта вивчення [20, с. 112].

Як бачимо, особливістю мотиваційної сфери особистості студента є наявність у нього особливої мотивації – навчальної, яка може бути як внутрішньою, спрямованою на сам процес навчання, так і зовнішньою, спрямованою на успіх (отримання професії або ступінь) або уникнути

невдачі. Для професійного становлення майбутнього психолога необхідне придбання особистісної зрілості, яка знаходить свій відбиток у ціннісно-смысловому компоненті мотиваційної сфери особистості студента-психолога.

Розглянемо концепцію розвитку особистості у умовах навчально-професійної діяльності. Автор генетико-психологічної теорії народження, зростання та існування особистості С.Д. Максименко на основі ретельного узагальнення теоретичних поглядів класиків вітчизняної та зарубіжної психології визначає особистість як форму існування психіки людини, що є цілісністю, здатною до саморозвитку, самовизначення, свідомої предметної діяльності та саморегуляції, і має свій неповторний внутрішній світ. Саме це визначення особистості значуще для освіти, яке можна назвати спрямованим на розвиток особистості.

С. Д. Максименко виділяє в структурі особистості фактор системної вірності, який є психологічною цілісністю особистості, і виділяє зміст, основні риси особистості: повноту, неповторність, експресивність, відкритість і саморегуляцію [32, с. 25-26]. Знак відкритості та незавершеності забезпечує саму можливість особистісного розвитку та саморозвитку, їх наступність та взаємозумовленість у життєвому шляху. Поняття розвитку займає центральне місце у психолого-педагогічній науці та практиці.

Сучасна психологія розглядає розвиток психіки як послідовні, поступальні (хоча й містить окремі моменти регресії), загалом незворотні кількісні та якісні зміни у психіці живих істот. Рушійними силами розвитку психіки людини як суб'єкта діяльності, як особистості є внутрішні протиріччя, що виникають у процесі розвитку. У педагогіці поняття розвитку найчастіше використовується як синонім поняття навчання. Поділяючи думку С. О. Сисоевої, виділимо змістовне навантаження цих понять. Під розвитком особистості ми розумітимемо зміни її внутрішніх властивостей, викликані внутрішніми факторами – протиріччями. У цьому становленні сприймається як розвиток чи становлення особистості, обумовлене зовнішніми чинниками, сприяють виникненню протиріч як рушійної сили

розвитку. Під зовнішніми чинниками переважно мають на увазі соціальне середовище [56, с. 154].

Факторами можуть виступати чинники, властивості, ресурси і навіть умови. Це дало нам підстави суттєво розглядати поняття психологічного чинника як передумови.

Розглядаючи поняття фактора як фактора, умови, рушійної сили, причини будь-якого процесу, що визначає його характер або одну з його основних характеристик, розглянемо конструкт понятійний «психологічні фактори розвитку мотиваційної сфери особистості».

Відповідно до теорії «понятійного інтелекту» Р. Лі та положень М.О. Холодної про понятійне мислення, психологічними факторами мотиваційної сфери особистості можуть бути наступні фактори: наявність сферної моделі мотиваційної особистості, чотириразовий цикл функціонування компонентів мотиваційної сфери особистості як її властивість, особливості прояву окремих показників мотиваційної сфери особистості, внутрішні індивідуальні умови своєрідного поєднання та ієрархії мотиваційних явищ у кожній особистості специфічні тощо [64].

Таке широке розуміння поняття чинників призвело до визначення понятійного конструкту психологічних чинників розвитку мотиваційної сфери особистості подальшим виділенням психологічних чинників розвитку мотиваційної сфери особистості студентів до майбутньої професійної діяльності.

Що стосується розвитку мотиваційної сфери особистості можна назвати такі класи чинників:

- фізичні (фізичні параметри анатомо-фізіологічного та психофізіологічного субстрату особистості, наприклад, сила, рухливість нервової системи);
- соціальні (які за певних умов можуть вважатися фізичними, коли, наприклад, йдеться про силу зовнішнього впливу, тиску);
- психологічні (параметри психіки особистості, що розвивається).

Фізичні, соціальні та психологічні чинники є рушійною силою розвитку мотиваційної сфери особистості, оскільки включають описані Л.С. Виготським протиріччя (між цілями, завданнями та засобами їх досягнення; між прагненнями та можливостями їх задоволення, між тенденціями до мінливості та стереотипності, між старим та новим та ін. – вирішення таких протиріч призводить до якісних особистісних змін [30, с. 307].

На думку А. Пуанкаре [47], науковий доказ є рушійною силою-знаряддям пізнання даного процесу, явища за чітко визначених вихідних та граничних умов. Встановлення потрібних умов є інструментальним рівнем наукового підтвердження. Вивчаючи психологічні чинники, ми встановлюємо необхідні умови, тобто перебуваємо на інструментальному рівні наукового доказу (тобто займаємося пошуком та описом інструментів, наприклад, розвитку мотиваційної сфери в рамках існуючої фізичної та соціальної).

Для реалізації цього процесу необхідні два класи умов: необхідні та достатні. Без виконання достатніх умов початок процесу неможливий, для повного завершення процесу необхідне виконання необхідних умов. Фізичні чинники є достатньою умовою розвитку мотиваційної сфери особистості, а психологічні – необхідною умовою.

Таким чином, психологічний фактор розвитку є внутрішньою психічною передумовою, що актуалізує процес розвитку та визначає напрямок та характер його течії.

Психологічні чинники розвитку мотиваційної сфери особистості вибираються виходячи з логіки освітнього процесу (знання → навички, уміння; особистісні якості → професіоналізація особистості) та алгоритму дії.

Психологічним фактором розвитку орієнтовного компонента мотиваційної сфери особистості є уявлення про саму мотиваційну сферу, її

структуру, механізми, властивості, відображене в моделі мотиваційної сфери особистості. Психологічний фактор розвитку мобілізаційного компонента.

Мотиваційна сфера особистості – це здатність виявляти та використовувати власні ресурси у життєвому процесі. Що стосується актуалізуючого компонента, то йдеться про оволодіння прийомами моделювання психологічних явищ та побудови особистісних типологій у процесі навчання. Що стосується реалізаційного компонента, то це цінності та смисли, закладені в освітньому процесі.

Таким чином, психологічними факторами розвитку мотиваційної сфери особистості майбутніх психологів є: уявлення студентів про структуру та функціонально-динамічні характеристики мотиваційної сфери особистості (відображені в ефективній самодостатній прогностичній моделі) як мета та зміст його розвитку у студентів; здатність студентів досліджувати власні індивідуальні особливості мотиваційної сфери (цей фактор реалізується та залучається до навчального процесу шляхом освоєння майбутніми психологами різних методів та прийомів дослідження, діагностики індивідуальних особливостей мотиваційної сфери на основі індивідуальних емпіричних показників їх структурних компонентів); оволодіння прийомами моделювання типологій особистості за показниками мотиваційної сфери, вміння визначати свій тип особистості за певними показниками мотиваційної сфери особистості, з метою ідеально та ефективно реалізувати себе в межах відповідного типу, що спирається на сильні типологічні властивості для отримання позитивного досвіду навчальної та професійної діяльності; формування системи цінностей і смислів, що гарантують життєву та професійну самореалізацію особистості в суспільстві на основі принципів внутрішньої свободи, любові, самодостатності, цілісності, стійкості, стабільності та почуття власної гідності для закріплення позитивного досвіду життєтворчості.

Висновки до розділу 1

На основі аналізу наукових джерел зроблено спробу організувати концептуальну основу дослідження, побудовано модель мотиваційної сфери особистості та визначено психологічні чинники розвитку мотиваційної сфери особистості, які визначили спрямованість емпіричного дослідження та подальшого узагальнення досліджуваної проблеми.

Проблема мотиваційної сфери особистості у сучасних психологічних дослідженнях розглядається насамперед у контексті вивчення мотиваційних механізмів діяльності людини, значна увага приділяється вивченню потреб, мотивів та мотивації як рушійних сил поведінки та активності особистості.

Мотиваційно-смілова сфера особистості досліджувалась у контексті аксіогенезу, у контексті професіоналізації особистості. Вивчення наукової літератури з досліджуваної проблеми показало відсутність єдності у існуючих теоріях та концепціях психології мотивації.

Виділяються найістотніші поняття: потреба, нужда, прагнення, мотив, пізнавальний контроль, намір, мотивація; орієнтовний рефлекс (орієнтовна реакція), потяг, спрямованість, ставлення, апперцепція, атрибуція, динамічний стереотип, соціальний стереотип, адаптивність, тривожність, організованість, інтерес, мотивація досягнення, цінності, ціннісні орієнтації, смисли, картина світу та ін., за допомогою яких описується мотиваційна сфера особистості. Для організації понятійної бази використали аксіоматичний підхід, що дозволив певною мірою систематизувати накопичені знання мотиваційної сфері особистості.

Психологічними факторами розвитку мотиваційної сфери особистості майбутніх психологів є: уявлення студентів про структуру та функціонально-динамічні характеристики мотиваційної сфери особистості як мета та зміст його розвитку у студентів; здатність студентів досліджувати власні індивідуальні особливості мотиваційної сфери; оволодіння прийомами моделювання типологій особистості за показниками мотиваційної сфери, вміння визначати свій тип особистості за певними показниками мотиваційної

сфери особистості, з метою ідеально та ефективно реалізувати себе в межах відповідного типу, що спирається на сильні типологічні властивості для отримання позитивного досвіду навчальної та професійної діяльності; формування системи цінностей і смислів, що гарантують життєву та професійну самореалізацію особистості в суспільстві на основі принципів внутрішньої свободи, любові, самодостатності, цілісності, стійкості, стабільності та почуття власної гідності для закріплення позитивного досвіду життєтворчості.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ СТУДЕНТІВ ДО МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Етапи та організація дослідження особливостей мотиваційної сфери студентів

Теоретична основа моделі мотиваційної сфери особистості та психологічних факторів розвитку мотиваційної сфери особистості майбутнього психолога дозволила побудувати емпіричну програму дослідження характеристик мотиваційної сфери особистості майбутнього психолога з глибшим аналізом, систематизацією і класифікацією отриманих емпіричних даних, які, з одного боку, забезпечують підтвердження теоретичних положень, з другого боку, виступають джерелом отримання нових знань і визначають конфігурацію перспективних досліджень завдання. Виявлення особливостей мотиваційної сфери особистості майбутнього психолога є безпосереднім дослідницьким завданням, що полягає у з'ясуванні значення того чи іншого психологічного показника у певній точці простору досліджуваної особистості. Але цілісне розв'язання завдання дослідження психологічних чинників розвитку мотиваційної сфери особистості неможливе без вирішення зворотного завдання дослідження, що полягає у знаходженні певного типу простору за відомих умов (визначуваних при вирішенні прямого завдання), в якому існує явище, що вивчається. Для цього вже необхідне визначення абсолютних значень параметрів тієї чи іншої психологічної властивості, а оцінка конкретного типу простору за допомогою типологічного моделювання (типологізації).

Вирішення прямої задачі полягає у вивченні психологічних особливостей мотиваційної сфери особистості студентів-психологів. Особливість – це характерна та відмінна властивість. У психології показники – це конкретний, особистісний прояв, варіація якості як загального поняття,

зокрема рівень прояви тієї чи іншої якості найчастіше є психологічною характеристикою. Чотири компоненти мотиваційної сфери особистості студента: спрямованість, мобілізація, актуалізація та реалізація – забезпечили структуру емпіричного дослідження особливостей мотиваційної сфери особистості студента-психолога. Враховуючи, що комплексне вивчення різних проявів мотиваційної сфери особистості неможливе у межах даної роботи, для характеристики кожного компонента було обрано окремі показники, які, на нашу думку, відбивають особливості змісту мотиваційної сфери особистості та досить інформативні відносно психологічних чинників розвитку мотиваційної сфери. Орієнтаційний компонент представлений показником емоційної спрямованості; мобілізаційність – показники адаптивності, особистісної тривожності, організованості, перфекціонізму; мобілізація – показники навчальної мотивації та мотивації до професійної діяльності; реалізація – контрольні показники місця, мотивації досягнення, ціннісних орієнтацій студентів.

Емпіричні дослідження проводились протягом 2022–2023 рр в Університеті економіки та права «Крок». На етапі підготовки емпіричного дослідження було розроблено пакет психодіагностичних інструментів, для випробування були підготовлені інструкції та листи відповідей, а також підготовлені необхідні інструменти для первинної обробки результатів. На етапі обробки та інтерпретації ми приступили до кількісного та якісного аналізу отриманих даних з наступним графічним поданням. На підтвердження достовірності висновків використовувалися статистичні методи.

В емпіричному дослідженні взяли участь 74 студенти спеціальностей «практична психологія» та «психологія». Досліджуваних було розподілено на дві окремі вибірки: 1) основна вибірка – 65 студентів; 2) студенти, схильні до пропусків занять – 9 осіб.

Психодіагностичне дослідження включало в себе різнопланові психодіагностичні методики.

Методика «Мотивація навчання у ВНЗ» (за Т. І. Ільїною) [18, с. 433-434].

Методика «Мотивація до навчання у ВНЗ» було запропоновано Т.І. Ільїною. Методика містить три шкали: «придбання знань» (прагнення набувати певних знань, навчатися під час навчання у ВНЗ); «оволодіти професією» (прагнення опанувати навички та вміння, які стануть у нагоді для майбутньої професії); «отримання ступеня» (спроба отримати ступінь формально, пошук рішень під час контролю над отриманням знань). У анкету для маскування автор методики включив низку фонових тверджень, які далі не обробляються. Тому, хоча методика складається з 50 тверджень, практичне значення мають лише 16 тверджень. Кожна зі шкал «здобути знання» і «отримати диплом» має по 5 тверджень, а шкала «освоїти професію» - 6. При цьому за шкалою «здобути знання» можна набрати 12,6 балів, а по 10 балів [18, с. 433-434]. Для приведення результатів до єдиної та зручнішої десятибальної шкали в нашій роботі ми трохи покращили обробку та застосували до балів шкали «отримання знань» коефіцієнт $k = 1,26$. Після такого невеликого уточнення стало набагато простіше співвідносити результати за різними шкалами.

Методика на визначення мотивації професійної діяльності (методика К. Замфір у модифікації А. А. Реана) [49, с. 74-75].

В основі методики визначення мотивації професійної діяльності (методика К. Замфіра в модифікації А. А. Реана) лежить поняття про внутрішню та зовнішню мотивацію. Ця методика передбачає оцінку респондентом семи основних причин опанування професійної діяльності із присвоєнням балів (від 1 до 5). В ході обробки та аналізу результатів розраховуються показники внутрішньої, зовнішньої позитивної та зовнішньої негативної мотивації, що становлять середнє арифметичне балів відповідних питань [49, с. 74-75]. Після проведення пілотного опитування нами було розроблено градацію рівнів мотивації до професійної діяльності: низький

рівень – від 1 до 2,99 бала, середній рівень – від 3 до 3,99 бала, високий рівень – від 4 до 5 балів.

Методика вивчення мотивації досягнення цілі та успіху (за Т. Елерсом) [28, с. 89-91].

Методика вивчення мотивації досягнення цілі та успіху (за Т. Елерсом) використовується для визначення ступеня спрямованості особистості на досягнення успіху (умовно кажучи, це позитивна мотивація, на відміну від мотивації уникнення невдачі, де зазвичай працює негативна мотивація). Слід зазначити, що цей вид мотивації стосується насамперед зовнішньої сторони діяльності, її результату, а не процесу. Таким чином, у певному сенсі можна зіставити мотивацію досягнення успіху з позитивною зовнішньою мотивацією та мотивацію уникнення невдачі з негативною зовнішньою мотивацією (за П. М. Якобсоном). Методика складається з 41 питання, на кожне з яких необхідно відповісти «так» чи «ні». У даній методиці 32 робочих питання і 9 питань, що маскують, за кожну відповідність відповіді робочого питання ключу присвоюється 1 бал.

Методика вивчення мотивації уникнення невдач (за Т. Елерсом) [28, с. 91-92].

Методика вивчення мотивації уникнення невдачі (по Т. Елерсу) спрямована, своєю чергою, на виявлення рівня мотивації уникнення невдачі та схильності до різних видів захисту. Методика складається з 30 наборів певних особистісних якостей, кожен набір містить 3 якості. Випробуваний повинен вибрати з кожного набору тільки одну якість, яка найточніше його характеризує. При обробці та аналізі зараховуються збіги з ключем (кожний збіг – 1 бал).

Кількісну обробку даних проводили за допомогою визначення середніх значень, відсоткових часток, коефіцієнта кореляції Спірмена для виявлення взаємозв'язків між досліджуваними показниками мотиваційної сфери.

Статистичну обробку проводили на персональному комп'ютері на базі програми Microsoft Excel 2007, оскільки цей критерій відсутній у SPSS

Statistics версії 20 та нижче. Програмуємо весь наведений вище алгоритм в один рядок формул; хоча таке програмування займало багато часу, пізніше дозволило оптимізувати самі розрахунки, автоматизувавши процес статистичної обробки.

Для поглибленого дослідження актуалізаційної складової мотиваційної сфери особистості студентів, схильних до пропусків занять, нами було розроблено анкету-опитувальних.

Анкета-опитувальник для студентів, які можуть пропустити заняття, містить 12 запитань (Додаток А). Дослідження проводилося лише у вибірці студентів, схильних до прогулів занять, і було спрямовано вивчення таких характеристик.

1. Визначено кількість учнів, які намагаються приховати, що пропускають багато занять (саме вони обирають варіант відповіді);

а) студенти, які не пропускають заняття;

б) студенти, які пропускають менше 30% занять (уся вибірка була сформована зі студентів, які пропустили більше 35% занять).

2. Вивчено самооцінку своїх знань студентами досліджуваної вибірки в кореляції з оцінкою шкільної успішності цих студентів викладачами.

3. Виявлено кількість студентів, які вважають свої різні особисті справи важливішими, ніж навчання у ВНЗ.

4. Виявлено основні причини пропуску занять.

5. Виявлено студентів, здатних зрозуміти дидактичний матеріал та передати своє розуміння викладачам у ході усної відповіді. Письмові відповіді, особливо підготовлені заздалегідь і не підготовлені у присутності викладача, мають тенденцію бути, як зазначають фахівці, скопійованими (з Інтернету, з книг, в інших студентів) і не допускають адекватної оцінки учнями.

6. Виявлено основний спосіб отримання оцінок студентами, які пропускають заняття.

7. Визначено, якою мірою студенти орієнтуються у видах навчальної діяльності у ВНЗ.

8. Виявлено, чи вважають студенти навчально-професійну діяльність основним видом основної діяльності у період студентського життя.

9. Виявлено мету навчання студентів вибірки, які навчаються у вузі, формулювання мети є ілюстрацією оновленої у їхній свідомості мотивації до навчання у вузі.

10. Визначено студентів, які вже визначилися, чим вони займатимуться після закінчення вишу.

11. З'ясувалося, що студенти більшу частину часу, що призначений для навчання, витрачають на прогули занять. Цей пункт допомагає відповісти на запитання: Що робили студенти на пропущених заняттях?

12. Останнє питання дало можливість дізнатися, що, на думку студентів, могло мотивувати їх відвідувати педагогічні заняття в університеті.

2.2. Аналіз результатів дослідження психологічних особливостей мотиваційної сфери студентів

Психологічні характеристики чотирьох компонентів мотиваційної сфери особистості, вивчених за виділеними показниками (емоційна спрямованість, адаптивність, особистісна тривожність, організованість, перфекціонізм, навчальна мотивація, мотивація навчальної та професійної діяльності, локус контролю, мотивація досягнення, ціннісні орієнтири) зазначені у відповідних пунктах.

Отримані дані опрацьовано за допомогою кореляційного аналізу з використанням рангового коефіцієнта кореляції Р. Спірмена. Кореляція – це, умовно, ступінь подібності, відповідності одного числового ряду іншому [8, с. 208]. Варто звернути увагу, що кореляція вказує лише на те, що певні набори значень пов'язані один з одним, а кореляція не надає інформацію про причинно-наслідкові зв'язки. Тобто, якщо встановлено, що рівень

адаптивності знаходиться у зворотній залежності від рівня особистісної тривожності на рівні $r = -0,47$, то неясно, знижує висока адаптивність тривожність чи ні.

Низька тривожність веде до високої адаптивності, можна сказати, що у половині випадків люди з високою адаптивністю матимуть низьку тривожність. Коефіцієнт кореляції (r) у діапазоні від 0,2 до 0,6 має практичне та теоретичне значення, що дозволяє формулювати гіпотези, але вважається дуже важливим при $r > 0,6$ [16, с. 78-79]. Як зазначає О. В. Сидоренко, існують дві системи класифікації кореляцій за їх силою – загальна та приватна. Загальна полягає в значенні коефіцієнта кореляції (r), а приватна – лише рівні значимості (p) для цього обсягу вибірки [55, с. 203-204]. Зазвичай прийнято використовувати часткову систему класифікації, але в ситуації з великим обсягом вибірки така система класифікації неінформативна і може призвести до неправильної інтерпретації результатів і, отже, до недостовірних висновків – багато іноді через великі розміри вибірки, навіть дуже слабка кореляція (наприклад, $r = 0,15$) є значною. Тому при розгляді запропонованої нижче зведеної таблиці коефіцієнтів кореляції рекомендується звертати увагу на абсолютну величину коефіцієнта, а не на рівень значущості.

Загальна класифікація сили кореляційного зв'язку:

$r > 0,6$ – сильна кореляція;

$0,3 < r < 0,6$ – помірна;

$0,2 < r < 0,3$ – слабка;

$r < 0,2$ – дуже слабка, зв'язок практично відсутній.

Для обробки даних, отриманих в результаті дослідження основної вибірки студентів-психологів (65 осіб), використаний кореляційний аналіз, коефіцієнти кореляції між усіма досліджуваними параметрами, крім емоційної спрямованості та ціннісної спрямованості (яких ми на аналіз кореляції не піддавали), міститься в зведеній таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Результати кореляційного аналізу показників мотиваційної сфери особистості майбутніх психологів (методика «Мотивація навчання у ВНЗ» (за Т. І. Ільїною))

	Адаптивність	Учбова мотивація	Отримання знань	Оволодіння професією	Отримання диплому	Прагнення успіху	Страх невдач	Тривожність	Організованість	Інтернальність
Перфекціонізм	0,12	0,17	0,15	0,03	0,14	0,41**	-0,03	0,13	0,18	0,09
Адаптивність	-	0,22	0,20	0,12	0,09	0,32**	-0,08	-0,47**	0,43**	0,26
Учбова мотивація	-	-	0,69	0,62	0,54	0,23	0,13	-0,12	0,27**	0,31
Отримання знань	-	-	-	0,22	0,08	0,18	0,20	-0,11	0,25	0,26
Оволодіння професією	-	-	-	-	0,03	0,18	-0,01	-0,16	0,09	0,16
Отримання диплому	-	-	-	-	-	0,13	0,02	0,05	0,14	0,13
Прагнення успіху	-	-	-	-	-	-	-0,04	-0,14	0,39	0,23
Страх невдач	-	-	-	-	-	-	-	0,20	0,20	0,03
Тривожність	-	-	-	-	-	-	-	-	-0,18	-0,29**
Організованість	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,32**

* – $p \leq 0,05$; ** – $p \leq 0,01$

Досить цікавими є наступні кореляції:

- між рівнем загального перфекціонізму та прагненням до успіху ($r = 0,41$);
- між рівнем організованості та прагненням до успіху ($r = 0,39$);
- між рівнем адаптивності та прагненням до успіху ($r = 0,32$);
- між ступенем інтерналізації локусу контролю та загальним рівнем навчальної мотивації ($r = 0,31$);
- між рівнем адаптивності і рівнем особистісної тривожності ($r = -0,47$; обернена кореляція: високий рівень адаптивності супроводжується низьким рівнем особистісної тривожності);

– між рівнем інтерналізації локусу контролю та рівнем організованості ($r = 0,32$);

- між загальним рівнем мотивації до навчання та рівнем організованості ($r = 0,27$).

- між рівнем адаптивності та організованістю ($r = 0,43$; прямий зв'язок: високий рівень адаптивності супроводжується високим рівнем організованості);

– між рівнем інтерналізації локусу контролю та рівнем особистісної тривожності ($r = -0,29$);

Великі значення коефіцієнтів кореляції між загальним рівнем навчальної мотивації, з одного боку, та рівнями мотивації до здобуття знань, оволодіння професією та здобуття диплома, з іншого, очевидні у зв'язку з тим, що загальний рівень навчальної мотивації складається із суми цих трьох компонентів, а значить чим більше термін, тим більше сума. Однак і з цих цифр можна отримати корисну інформацію: мотивація до отримання знань робить найбільший внесок у загальну освітню мотивацію ($r = 0,69$), а мотивація до отримання ступеня ($r = 0,54$) робить найменший вклад.

Як пояснювалося вище, інші кореляції, хоча більшість із них значущі, не вказують на те, що параметри пов'язані.

За допомогою методики «Визначення мотивації професійної діяльності» (за К. Замфіром у модифікації А. А. Реана) були отримані такі дані про рівні внутрішньої мотивації, позитивної зовнішньої та негативної зовнішньої мотивації. Середній рівень внутрішньої мотивації у випробуваних основної вибірки становить 4,62 бали, що відповідає високому рівню. Низький рівень внутрішньої мотивації не виявлено в жодного студента, середній рівень виявлено у 27,66% майбутніх психологів, високий рівень - у 72,34% основної досліджуваної вибірки.

Вивчення рівня внутрішньої мотивації у вибірці студентів, схильних до пропуску занять, дали такі результати. Середній рівень внутрішньої мотивації у випробовуваних цієї вибірки становить 4,35 бала, що відповідає

середньому рівню. Низький рівень внутрішньої мотивації зареєстрований у 12,82% досліджуваних, середній рівень у 20,51% студентів, високий рівень у 66,67% схильних до пропуску занять студентів.

Таблиця 2.3.

Особливості актуалізаційної складової мотиваційної сфери особистості студентів-психологів (методика К. Замфіра в модифікації А. А. Реана)

Досліджуваний показник	кількість студентів з низьким рівнем (%)	кількість студентів з середнім рівнем (%)	кількість студентів з високим рівнем (%)	середнє значення (у балах)	ритерій (у рівні р)
Внутрішня мотивація (основна вибірка)	0,00	27,66	72,34	4,62	0,25
Внутрішня мотивація (вибірка студентів, схильних до пропусків занять)	12,82	20,51	66,67	4,35	
Зовнішня позитивна мотивація (основна вибірка)	24,68	60,0	15,32	3,79	0,82
Зовнішня позитивна мотивація (вибірка студентів, схильних до пропусків занять)	25,64	58,97	15,39	3,78	
Зовнішня негативна мотивація (основна вибірка)	84,68	12,34	2,98	2,83	0,05
Зовнішня негативна мотивація (вибірка студентів, схильних до пропусків занять)	48,72	28,21	23,07	3,22	
Загальний рівень учбової мотивації	8,94	57,87	33,09	18,56	-
Мотивація отримання знань	24,68	35,74	39,58	5,82	-
Мотивація оволодіння професією	13,62	37,87	48,51	6,13	-
Мотивація отримання диплому	14,89	22,98	62,13	6,61	-

Використання U-критерію Манна-Уїтні не підтвердило статистично значущості різниці між рівнями внутрішньої мотивації у представників основної вибірки та вибірки студентів, схильних до пропуску занять ($p = 0,25$).

Середній рівень позитивної зовнішньої мотивації у випробуваних основної вибірки становить 3,79 бала, що відповідає середньому рівню.

Низький рівень позитивної зовнішньої мотивації виявлено у 24,68% студентів, середній рівень – у 60,00% майбутніх психологів, високий – у 15,32% досліджуваної основної вибірки.

Вивчення рівня зовнішньої позитивної мотивації у вибірці студентів, які можуть пропустити заняття, дали такі результати. Середній рівень позитивної зовнішньої мотивації у випробовуваних цієї вибірки становить 3,78 бала, що відповідає середньому рівню. Низький рівень зовнішньої позитивної мотивації зареєстрований у 25,64% студентів, середній рівень у 58,97% студентів, високий рівень у 15,39% студентів, схильних до пропуску занять.

Використання U-критерію Манна-Уїтні не підтвердило статистично значущості різниці між рівнями зовнішньої позитивної мотивації у представників основної вибірки та вибірки студентів, схильних до пропуску занять ($p = 0,82$).

Середній рівень негативної зовнішньої мотивації у випробуваних основної вибірки становить 2,83 бали, що відповідає низькому рівню. Низький рівень негативної зовнішньої мотивації виявлено у 84,68% студентів, середній рівень – у 12,34% майбутніх психологів, високий – у 2,98% основної досліджуваної вибірки.

Дослідження рівня зовнішньої негативної мотивації у вибірці студентів, які можуть пропустити заняття, дали такі результати. Середній рівень негативної зовнішньої мотивації у випробовуваних цієї вибірки становить 3,22 бали, що відповідає низькому рівню. Низький рівень негативної зовнішньої мотивації зафіксовано у 48,72% обстежуваних,

середній рівень у 28,21% студентів, високий рівень у 23,07% учнів, схильних до пропуску занять.

Використання U-критерію Манна-Уїтні статистично підтвердило значущість різниці між рівнями негативної зовнішньої мотивації у представників основної вибірки та вибірки студентів, схильних до пропуску занять ($p = 0,05$). Рівень негативної зовнішньої мотивації у представників вибірки учнів, схильних до прогулів занять, достовірно вищий за рівень негативної зовнішньої мотивації у представників основної вибірки; це означає, що студенти, схильні до пропуску занять, мають більший вплив негативної зовнішньої мотивації на свою діяльність.

Щодо мотивації професійної діяльності оптимальним вважається випадок, коли негативний показник зовнішньої мотивації не переважає над позитивним та показником внутрішньої зовнішньої мотивації, що спостерігається практично у всіх випробуваних у нашому дослідженні (переважання внутрішньої мотивації навчальної діяльності) та майбутньої професійної діяльності студентів-психологів позитивна зовнішня мотивація стоїть на другому місці, негативна зовнішня мотивація – на останньому). Такі результати свідчать про неефективність мотивації майбутніх психологів до навчання за допомогою заохочення чи покарання.

Методика «Мотивація навчання у ВНЗ» (за Т. І. Ільїною) дала можливість виявити такі відомості про особливості навчальної мотивації: про загальний рівень навчальної мотивації, рівень прояву мотиву отримання знань, мотиву оволодіння професією, мотиву отримання диплома.

Середній рівень загальноосвітньої мотивації у випробуваних основної вибірки становить 18,56 бала, що відповідає середньому рівню. Низький рівень загальнонавчальної мотивації виявлено у 8,94% студентів-психологів, середній рівень – у 57,87% майбутніх психологів, високий – у 33,09% піддослідних.

Середній рівень прояву мотиву отримання знань з дисциплін становить 5,82 бала, що знаходиться в межах середнього рівня. Низький рівень прояву

мотивації до здобуття наукового ступеня виявлено у 14,89% студентів-психологів, середній – у 22,98% та високий – у 62,13% майбутніх психологів.

Середній рівень прояву мотиву оволодіння професією у піддослідних становить 6,13 бала, що у межах середнього. Низький рівень мети оволодіння професією виявлено у 13,62% майбутніх психологів, середній – у 37,87%, високий – у 48,51% піддослідних.

Середній рівень виразності мотивації для отримання диплома серед суб'єктів становить 6,61 бала, що знаходиться в межах середнього. Низький рівень виразності мотиву пізнання виявлено у 24,68% студентів-психологів, середній у 35,74% та високий – у 39,58% піддослідних.

Як ми бачимо з вищевикладеного, мотивація до навчання у досліджуваних суб'єктів представлена переважанням основної причини навчання у вузі – отримання диплому. На другому місці мотив оволодіння професією та, нарешті, набуття знань. Ця тенденція досить негативна, що свідчить про посилення формальної сторони освіти на шкоду змістовній. Н.В. Альохіна, яка отримала аналогічні дані у своєму дослідженні, справедливо вказує, що в сучасних суспільно-політичних умовах вважають цінністю не знання та освіту, а документ про здобуття освіти [1, с. 14].

У методиці «Мотивація до навчання у вищих навчальних закладах» окремо аналізувалися відповіді на пункти № 8, 18, 19, 35, 40, 42 (аналізувалася згода чи незгода із твердженнями, що стояли під цими номерами).

Висновок до розділу 2

В емпіричному дослідженні взяли участь 74 студенти спеціальностей «практична психологія» та «психологія».

Психодіагностичне дослідження включало в себе різнопланові психодіагностичні методики, зокрема:

Методика «Мотивація до навчання у ВНЗ» (Т. І. Ільїної). Методика містить три шкали: «придбання знань» (прагнення набувати певних знань,

навчатися під час навчання у ВНЗ); «оволодіти професією» (прагнення опанувати навички та вміння, які стануть у нагоді для майбутньої професії); «отримання ступеня» (спроба отримати ступінь формально, пошук рішень під час контролю над отриманням знань).

В основі методики визначення мотивації професійної діяльності К. Замфіра в модифікації А. А. Реана лежить поняття про внутрішню та зовнішню мотивацію. Ця методика передбачає оцінку респондентом семи основних причин опанування професійної діяльності із присвоєнням балів. В ході обробки та аналізу результатів розраховуються показники внутрішньої, зовнішньої позитивної та зовнішньої негативної мотивації, що становлять середнє арифметичне балів відповідних питань.

Методика вивчення мотивації досягнення цілі та успіху (за Т. Елерсом) використовувалася для визначення ступеня спрямованості особистості на досягнення успіху (умовно кажучи, це позитивна мотивація, на відміну від мотивації уникнення невдачі, де зазвичай працює негативна мотивація). Слід зазначити, що цей вид мотивації стосується насамперед зовнішньої сторони діяльності, її результату, а не процесу. Таким чином, у певному сенсі можна зіставити мотивацію досягнення успіху з позитивною зовнішньою мотивацією та мотивацію уникнення невдачі з негативною зовнішньою мотивацією (за П. М. Якобсоном).

Кількісна обробка даних проводили за допомогою визначення середніх значень, відсоткових часток, коефіцієнта кореляції Спірмена для виявлення взаємозв'язків між досліджуваними показниками мотиваційної сфери.

В оновленому компоненті мотиваційної сфери виявлено переважання внутрішньої мотивації навчально-професійної діяльності у студентів-психологів, на другому місці – позитивна зовнішня мотивація, на останньому – негативна зовнішня мотивація; це показує, що мотивація майбутніх психологів до навчання за допомогою заохочення чи покарання неефективна. Рівень негативної зовнішньої мотивації у студентів, схильних до пропуску занять, вищий, ніж у представників основної вибірки. Лонгітудне

дослідження зафіксувало статистично значуще зниження рівня внутрішньої мотивації від першого до другого курсу, а також рівня позитивної зовнішньої мотивації від першого до третього року. У мотивації до навчання у піддослідних домінує мотив «здобуття наукового ступеня», на другому місці мотив «оволодіння професією», на останньому місці мотив «отримання знань». Близько половини респондентів зазначили, що не бачать сенсу у більшій частині роботи, якою займаються під час навчання. За допомогою анкетного опитування студентів, схильних до пропуску занять, було встановлено, що ці студенти часто недооцінюють масштаби своїх прогулів, мають завищену самооцінку власних знань і в той же час не завжди уявлення про типи занять у системі вищої освіти, лише близько половини з них планують працювати по професії. Випробувані даної вибірки відзначають відсутність інтересу до навчання та наявність лінощів, навчання не є для них основним видом діяльності і, отже, навчально-професійна діяльність не стала основною.

РОЗДІЛ 3

ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТІВ ДО МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. Програма оптимізації розвитку мотиваційної сфери студентів до майбутньої професійної діяльності

Рівень розвитку мотиваційної сфери студента залежить від методів, умов та засобів навчання у ВНЗ, усвідомлення власного змісту навчання, рефлексивного ставлення суб'єкта до навчання, суб'єктної активності. Якісні характеристики розвитку мотиваційної сфери особистості залежить від виявлення образу себе, образу світу, образу майбутньої професійної діяльності, самооцінки та рефлексії. Мотиваційна сфера особистості визначається діяльністю. Щоб діяльність стала складовою розвитку та саморозвитку, важливо як глибоко розуміти природу її змісту, а й постійно вдосконалювати мотиваційну сферу особистості. Глибоке знання та розуміння мотиваційної сфери може забезпечити успіх, спрямувати діяльність особистості студента у потрібне русло його розвитку [51, с. 79].

На думку С. О. Сисоєвої, одним з основних мотивів розвитку особистості є прагнення до гармонізації своєї сутності, до побудови гармонії «всередині» себе, гармонії між особистим та суспільним. На кожному етапі життя людини такий мотив набуває нового змісту та сенсу [57, с.19].

Гармонізація процесів соціального розвитку та розвитку особистості потребує цілісного розвитку теорії та практики освіти, підтримки нового наукового напрямку комплексних досліджень у галузі освіти – психологічної науки. Сфера освіти є справжнім посередником між особистістю та суспільством з його економічною, політичною, духовною та культурною сферами. Інтереси, потреби, запити особистості, її підготовка до реального життя у суспільстві, формування свідомості юнака як громадянина суспільства найповніше реалізуються у сфері освіти. Розвиток особистості людини у вигляді освіти сприяє формуванню в неї здатності розуміти і

сприймати соціальні перетворення та його наслідки, активної життєвої позиції у соціальних процесах [57, с. 19]. Практичний зміст освіти, на думку його основоположника В.О. Огнев'юка, у тому, що «він пропонує засоби у розвитку країни через сировинні галузі, а через найважливішу сферу людського розвитку, сферу, що забезпечує відтворення суспільства, - освіту у найширшому розумінні цього слова» [36].

Збереження індивідуальної структури суб'єкта професійної підготовки та спрямованість його на взаємодію з типовим складає зміст психологічної основи, що веде до формування професійної індивідуальності студентів.

Психологічні чинники формування професійної індивідуальності залежать від духовно-морального клімату освітнього та професійного середовища, зокрема, від дотримання змістовного та примусово-вільного партнерського співробітництва студентів, викладачів та адміністрації вишу [39, с. 71].

З наведених вище багатогранних характеристик мотиваційної сфери студентів-психологів вбачається потенціал виникнення психолого-педагогічних проблем. Зокрема, переважання низького рівня організованості, високий рівень особистісної тривожності, що фактично зростає з першого до четвертого курсу, відсутність позитивної динаміки щодо адаптивності та підвищення рівня мотивації уникнення невдач, що було виявлено серед студентів-психологів. У значній кількості опитаних домінують цінності (відмова від цінностей «знання», «творчість», «щастя інших», «ділова ефективність», «толерантність»), емоційна спрямованість (відмова від емоцій) та навчальна мотивація (переважання мотиву «отримати диплом») також унеможливають підготовку висококваліфікованого спеціаліста-психолога. Ця ситуація змушує шукати шляхи оптимізації мотиваційної галузі особистості студентів-психологів.

Деякі дослідники шукають вихід у спонуканні студентів до самокорекції [55], не зважаючи на той факт, що самокорекція здійснюється виключно за рахунок власних ресурсів особистості. Як показано в нашому

дослідженні, значна частина власних ресурсів студентів знижується в процесі навчання, що зрештою призводить до погіршення їхнього здоров'я.

Ефективним способом досягнення гармонізації професійної індивідуальності може стати програма оптимізації розвитку мотиваційної сфери особистості, що ґрунтується на психологічних факторах, виявлених у даному дослідженні. Відомий український дослідник О.П. Сергеєнкова бачить можливість гармонізації професійної індивідуальності шляхом створення умов розвитку дослідницького проекту діяльності студентів, а також через вироблення стратегії професійного самопізнання для раціоналізації використання свого особистісного потенціалу [53].

Програма оптимізації розвитку мотиваційної сфери особистості майбутніх психологів було розроблено на основі положення В. В. Давидова про необхідність побудови навчального процесу на основі моделювання у навчанні [43, с. 194] та позиції О.П. Сергеєнкової про необхідність створення умов для розвитку дослідницької проектної діяльності студентів [53].

Під оптимізацією ми розуміємо процес забезпечення найкращих, найзручніших і найвигідніших параметрів, співвідношень тощо для видів діяльності. Оптимізація передбачає приведення мети та засобів її реалізації у найбільш повну відповідність у заданих умовах.

Стандартизовані види робіт легше впорядкувати, аніж творчу діяльність. У нашому випадку ми намагаємося запровадити максимально можливу стандартизацію з урахуванням індивідуально-творчого характеру процесу навчання завдяки розробці моделі мотиваційної сфери особистості та типологій особистості на основі показників мотиваційної сфери.

Моделювання в освіті сприймається як зміст, який студенти мають освоїти у процесі навчання; як спосіб дізнатися, що освоїти; як одна з основних виховних дій, складовий елемент виховної діяльності, в якій майбутні психологи стають професіоналами. Перший аспект означає необхідність включення понять «модель» та «моделювання» до змісту навчання майбутніх психологів, у нашому випадку – модель мотиваційної

сфери особистості та моделювання мотиваційно-психологічного профілю особистості та типології особистості за показниками мотиваційної сфери. Ця потреба обумовлена завданням формування в студентів теоретико-наукового мислення, тобто осмислення психологічної дійсності через спеціальні специфічні об'єкти, що конструюються в процесі розвитку психологічної науки, моделі явищ і реальних процесів.

Другий аспект відображається в моделювальному характері сучасної науки, коли побудова та дослідження моделей реальних об'єктів є основним методом наукового пізнання. Цей аспект показує, що завдання формування науково-теоретичного типу мислення може бути успішно вирішена тільки тоді, коли наукові моделі явищ, що вивчаються, займають чільне місце у змісті освіти і чітко вивчаються з використанням відповідної термінології, з поясненням для студентів сутності понять моделювання та моделювання з метою підвищення обізнаності студентів та оволодіння моделюванням як методом навчання.

У навчальному процесі необхідно створити умови для розвитку в студентів вміння застосовувати засвоєний метод моделювання, як для розвитку власної мотиваційної сфери, так і для перенесення цього вміння у практичну діяльність для надання широкого спектра психологічної допомоги, послуги та допомоги населенню.

Третій аспект полягає у вивченні місця та способів використання моделювання як вищої та спеціальної форми наочності для виявлення та закріплення у зручній наочній формі існуючих характеристик та взаємозв'язків досліджуваних явищ, а також у навчанні учнів вмінню користуватися візуалізацією. Моделювання для побудови та закріплення загальних схем дій та операцій, які мають виконувати студенти у процесі дослідження абстрактних понять та складних психологічних явищ.

Розроблена програма оптимізації розвитку мотиваційної сфери особистості органічно вписується у навчально-професійну діяльність студентів-психологів і не потребує організації додаткових спеціальних занять

у вигляді класичного формувального експерименту. Ми пропонуємо моделювання мотиваційної сфери особистості та на її основі побудову індивідуального психологічного профілю особистості, розробку типологій особистості за показниками мотиваційної сфери зробити змістом вивчення таких психологічних дисциплін, як загальна психологія (наприклад, теми «Діяльність та поведінка особистості», «Регулятивна функція психіки», «Особистість та її структура» тощо), практикум із загальної психології, експериментальна психологія, психодіагностика, вікова психологія, педагогічна психологія. Особливо плідним може бути використання елементів програми при організації виконання курсових, магістерських робіт та дипломних проектів.

Блок розвитку містить завдання та вправи на розвиток розуміння сутності мотиваційних явищ, усвідомлення своїх сильних та слабких типологічних особливостей, вміння вибудовувати стратегію поведінки та діяльності, спираючись на сильні сторони власної мотиваційної сфери.

Розвиток саморегуляції

У навчальному процесі для студента-психолога надзвичайно важливим є оволодіння всіма відомими засобами саморегуляції своєї поведінки та діяльності та вироблення власного індивідуального стилю саморегуляції (таких, як уміння керувати своїм енергетичним потенціалом, контролювати емоції, зберігати здатність критично мислити та приймати рішення у стресових ситуаціях).

Найбільш поширені такі засоби саморегуляції своєї діяльності та поведінки: самонавіювання, самовпевненість, самовладання, самозаохочення, самообілізація, впевненість у собі, самокритика та ін.

Крім того, можна навчитися прибирати сумніви (через програмування дій та вчинків) та керувати своїм емоційним станом (методами логіки, регуляції дихання, відчуженості, фізичних вправ, сну тощо).

Розвиток організації через організацію власного часу та технології планування своєї діяльності. Успішність навчання студента у вузі залежить

від рівня його самостійності, уміння планувати та організовувати свою навчальну та професійну діяльність. Тому варто знати деякі важливі правила організації діяльності, які розроблені психологічною наукою.

Одним із актуальних питань сьогодення є організація часу. Ця проблема актуальна для всіх людей загалом, а не лише для студентів. Постійне прискорення темпу сучасного життя призводить до нестачі часу. Навчитися керувати часом означає навчитися керувати собою.

Ефективна організація свого часу передбачає чітке усвідомлення своїх цінностей, постановку пріоритетних цілей відповідно до них, складання реального плану його послідовне здійснення та виконання завдань крок за кроком з виконання плану чи досягнення мети.

У процесі прогнозування життєвих перспектив важливо навчитися розставляти пріоритети та намагатися ділити всі справи на важливі та термінові виклики. Важливою справою є завдання, виконання чи невиконання якого матиме серйозні наслідки як найближчим часом, так і у майбутньому, це, так би мовити, стратегічно важлива справа. Термінова справа – це невідкладне завдання, має значення лише у цей час, так зване тактичне завдання.

Зрозуміло, що потрібно бути уважним до важливих і водночас термінових справ. Справи, які є ні важливими, ні терміновими, - це марна трата часу, відволікання від потрібних і продуктивних занять.

Для студента важливою і водночас невідкладною справою, тобто пріоритетною, має стати його навчальна діяльність як спосіб професійного зростання на найближчі роки.

У самоорганізації часу важлива звичка дотримуватись ідеального режиму дня, де слід планувати час не лише на навчання у вузі та самостійну роботу, а й на повноцінний відпочинок та діяльність, спрямовану на збереження здоров'я.

Технологія планування своєї діяльності полягає у наступному. Перш ніж розпочати виконання будь-якої роботи, потрібно чітко сформулювати

мету подальшої діяльності. Далі добре подумати і зрозуміти, навіщо це потрібно робити, що вами рухає, навіщо це потрібно? Оцінюйте та аналізуйте можливі шляхи досягнення мети, намагаючись розглянути всі можливі варіанти. Виберіть найкращий варіант, зваживши всі умови (найочевидніший варіант не завжди найкращий). Опишіть проміжні етапи подальшої роботи хоча б приблизно, визначте час кожного етапу. У ході реалізації плану необхідно постійно контролювати себе та свою діяльність та коригувати роботу з урахуванням отриманих результатів, тобто впроваджувати та використовувати зворотний зв'язок. Після завершення роботи слід проаналізувати її результати, оцінити ступінь виконання поставленого завдання та врахувати допущені помилки, щоб уникнути їх у майбутньому. Звичайно, щоб скористатися цими порадами, потрібно докласти чимало зусиль і запастися терпінням і силою волі. Часто ми не можемо подолати свої лінощі або впоратися з іншими негативними рисами характеру. Вдосконалення волі та здатності до свідомого регулювання своєї поведінки є надзвичайно важливим завданням саморозвитку студента.

Технологія розвитку розуму

1. Займіться своїм особистісним розвитком самі. Думає не мозок, а людина з допомогою мозку.
2. Рідко розум помирає від зносу, найчастіше він іржавіє від неповного використання. Використовуйте будь-яку нагоду, щоб змусити свій мозок працювати. Перевантажити його практично неможливо, адже протягом життя ми використовуємо лише невелику частину ресурсів нашого мозку.
3. Не турбуйтеся, якщо ви думаєте не так швидко, як деякі ваші однолітки. Наполегливість може компенсувати недостатню швидкість мислення. Низький рівень інтелекту не є «клеймом» для людини. Все можна розвинути, лише спробуй.
4. Аналізувати себе, інших людей, вчинки, ситуації, явища. Постійно питаєте себе: що це? Як? Чи могло бути інакше? Яка причина? Які можливі наслідки? І обов'язково відповідайте на них, робіть висновки.

5. Будьте самокритичні до свого розуму та добрі до розумової діяльності інших. Знайте межі своїх знань, своєї компетентності, але недооцінюйте свої можливості.

6. Одна з найважливіших переваг розуму – його здатність концентрувати увагу. Навчіться концентрувати свою увагу на потрібній справі, відключаючись від усього стороннього. Тренуйтеся постійно.

7. «Не дозволяй своїй мові заволодіти твоїми думками», - радив давньогрецький філософ Хілон. А В. Шекспір сказав: «Де мало слів, там вони мають вагу». Задумливе мовчання краще за безглузду балаканину.

Розум розвивається, коли людина постійно вирішує завдання, поставлені перед нею обставинами. Більшість студентів стурбовані методами емоційної саморегуляції. Це питання особливо актуальне у день іспиту чи оцінки. Однак у багатьох інших випадках у житті вміння регулювати свій емоційний стан, не «збожеволіти» дуже бажано. У психології розроблено безліч правил емоційної саморегуляції.

Розвиток реалізаційного компонента мотиваційної сфери особистості через технологію визначення пріоритетних цілей та ясності розуму

1. Візьміть олівець та папір. Сядьте зручно там, де ви почуваетесь найкомфортніше. А тепер спробуйте, не роблячи жодних обмежень, намалювати своє майбутнє життя – таким, яким ви хотіли б його бачити, з дорогами, якими вам хотілося б йти, з вершинами, на які вам хотілося б зійти.

Почніть зі списку того, про що ви мрієте, ким і чим ви хочете стати де жити, що робити, що мати. Сконцентруйтеся та змусьте олівець працювати безперервно протягом 10-15 хвилин. По можливості скорочуйте слова та переходьте до наступного бажання. Дайте волю своїй уяві, відкиньте сумніви та обмеження.

При написанні того, чого ви хотіли б досягти, дотримуйтесь наступних правил:

1) Сформулюйте свої мрії у позитивному ключі. Не пиши те, чого хочеш, пиши те, що хочеш.

2) Будьте максимально конкретними. Намагайтеся ясно уявити, як це виглядає, як пахне, як звучить. Чим чуттєвіший ваш опис, тим більше він задіює ваш мозок для досягнення мети.

3) Постарайтеся мати чітке уявлення про результат: що саме станеться, коли ви досягнете своєї мети? Що ви відчуєте тоді? Що і хто оточуватиме вас? Як це буде? Як дізнатись, що ви отримали те, що хотіли?

4) Важливо формулювати такі цілі, досягнення яких залежить насамперед від вас. Не варто розраховувати на те, що хтось має щось зробити, і тоді все буде добре. Те, чого ви прагнете, має належати вам, виходити від вас, бути вашим.

5) Спроектуйте наслідки своїх сьогоденних цілей у майбутнє.

Подумайте, чи не зашкодять вони іншим людям? Ваші результати повинні бути корисними вам та іншим і бути «екологічно чистими». Ці п'ять правил необхідно пам'ятати та враховувати також за подальшої роботи.

На цьому етапі можна використовувати ще один ефектний прийом – малюнок. Перевага малювання полягає не тільки в тому, що воно безпосередньо впливає на сенсорну сферу, а й у тому, що для більшості учнів малювання є не звичним рутинним заняттям (деякі зізнаються, що не малювали з дитинства), а емоційно-заразливою діяльністю, що долає звичайні стереотипи. Це дія, що дозволяє максимально розслабитися, усунути перепони і дати волю своїй уяві.

2. Перегляньте раніше складений список, подивіться на зображення і визначте, з якою тимчасовою сіткою ви працюєте. Ви хочете отримати все, що написали, завтра чи навпаки ваші цілі стосуються дуже віддаленого майбутнього?

Отже, у першому випадку треба думати про довгострокову перспективу, а в другому – про найближчі цілі, плани, кроки. Важливо мати чітке уявлення як про перші, так і останні кроки.

3. З усього, що ви написали, виберіть чотири найважливіші цілі цього року. Вибирайте те, що в умовах досягнення мети принесе вам найбільше задоволення, що вас найбільше турбує. Запишіть ці 4 цілі, а потім напишіть, чому ви дійсно вважаєте, що це так важливо для вас.

4. Тепер, коли перелік чотирьох основних та важливих завдань складено, необхідно ще раз розглянути їх через призму сформульованих вище правил, тобто уточнити:

- чи сформульована кожна мета в позитивному ключі;
- чи це формулювання конкретне;
- є чітке уявлення про результат;
- чи є досягнення цієї мети в межах вашого особистого контролю;
- наскільки етично, екологічно чиста ваша мета.

Якщо треба щось виправити, ці виправлення треба зробити.

5. Складіть список тих ресурсів, які у вас вже є, які необхідні для досягнення ваших цілей (якісь риси характеру, друзі, які підтримають і допоможуть вам, фінансові ресурси, ваш рівень освіти, ваша енергія, зрештою, час, який у вас є, і т. д.).

6. Намагайтеся згадати ті випадки зі свого життя, коли ви відчували, що досягли успіху. Це може бути будь-що: від гарної відповіді в класі до чудового вечора з друзями. Які з перерахованих вище ресурсів ви використовували найбільш ефективно? Згадайте 3-5 таких випадків. Запишіть їх, напишіть на папері, що ви робили тоді, які якості, навички, ресурси використовували. Що це була за ситуація взагалі, в якій їм вдалося досягти успіху?

7. Опишіть, якою людиною вам потрібно бути, щоб досягти своєї мети. Можливо, варто було б бути більш стриманою та дисциплінованою, а може, навпаки, розкутою та спонтанною. Можливо, ви хочете навчитися краще керувати своїм часом або підвищити свою самооцінку. Подумайте та заповніть хоча б одну сторінку цими записами про свою особистість.

8. Сформулюйте, що заважає вам мати все, про що ви мрієте, чого прагнете зараз. Що саме вас турбує? Що вас обмежує?

9. Для кожної з чотирьох вибраних цілей намітьте покроковий план досягнення цієї мети. Почніть з кінцевого результату, а потім крок за кроком сплануйте, що ви можете зробити з цим планом сьогодні.

10. Завдання наступного кроку – розробити власну стратегію досягнення успіху. Е. Роббінс пропонує на цьому етапі використовувати деякі ідеї нейролінгвістичного програмування Дж. Гріндера та Р. Бендлера, а саме: спробувати змодельовати когось, хто вже досяг того, чого ви хочете.

Використовуйте ці шаблони. Це можуть бути ті, кого ви добре знаєте, або просто відомі люди, які досягли значних успіхів.

11. Візуалізуйте свій ідеальний день. Що для вас означатиме досягнуті цілі? Хто з тобою? Чим ти зайнятий? Що відбувається з вами після пробудження протягом дня і вночі, коли ви знову засинаєте? Що ви відчуватимете, коли ляжете спати? Візьміть олівець та папір та запишіть усе.

12. Тепер опишіть своє ідеальне оточення. Наголосіть на значущості місця, не вводячи обмежень: Де ви знаходитесь – у лісі, на березі озера, в шикарному офісі або у своїй квартирі? Що під рукою – комп'ютер, рояль, чашка кави? Які люди оточують вас? Крім того, пам'ятайте, що мозку потрібен чіткий та сфокусований сигнал, щоб активувати механізм автонапрямку. Ось чому всі наведені вище вправи такі корисні.

Корисно регулярно переглядати – знову ж таки олівцем та папером – свої життєві цілі та змінювати їх, якщо щось у житті чи в собі змінилося. Іноді корисно зупинитися та подумати: невже цього я, нинішній, шукаю? Добре, звичайно, завести б для цього спеціальний зошит і переглядати його хоча б раз на півроку. Кажуть, що японці, які вміють робити те, що хочуть, 95% свого часу витрачають на планування та лише 5% на фактичну реалізацію. Очевидно, це вигідно [29].

Одним із способів розвитку мотиваційної сфери особистості може бути робота з так званими «афоризмами влади» [47], прикладом яких може бути:

«Справжній мудрець не той, хто творить слова, а той, хто творить акти»; «Якщо рушійною силою пізнання буде лише цікавість, то замість океану воно пливатиме по долині»; «Ерудованість – це здатність утримувати чужі знання, інтелект – це здатність набувати своїх» тощо. Студент може знайти такі афоризми чи літературу зі схожими висловлюваннями і розпочати працювати з ними на уроці під час навчальної та пізнавчальної діяльності.

Пропозиції та ідеї Ю. М. Орлова про саногенне мислення може бути плідним для розвитку мотиваційної сфери особистості студентів [37].

Особливістю нашої програми є її відкритість: вона може модифікуватись у процесі роботи і стати спільним продуктом співпраці чи партнерської взаємодії викладача, студента чи групи студентів.

Розроблена програма оптимізації розвитку мотиваційної сфери особистості може стати основою для розробки навчальної програми спецкурсу чи спецпрактикуму «Психологія мотивації». Ця програма може бути корисною в організаційно-виховній роботі куратора студентської групи (особливо на першому курсі), в роботі студентських гуртків, студентського самоврядування, студентського наукового товариства тощо.

3.2. Умови забезпечення навчально-професійної мотивації майбутнього психолога

На кожному етапі становлення особистості фахівця є мотивація – компонент, що є внутрішньою мотивацією людини до діяльності, стимулом і основою її професійної спрямованості. Тому шлях до ефективної професійної діяльності лежить через розуміння її мотивації. Однієї здібності здійснювати професійні функції недостатньо задля досягнення цілей психологічної діяльності. Тільки поєднання сильної мотивації до цього та професійної майстерності гарантує досягнення результату. Недостатньо сформована навчальна мотивація, що виявляється в небажанні вчитися, відвідувати вищий навчальний заклад, відсутність інтересу до занять, наявність негативних емоцій у процесі навчання, почуття страху, тривоги, нерозуміння

змісту навчання призводять до того факту, що студент не може досягти успіху в навчанні, що надалі може бути екстраполюватись в інші види діяльності, пов'язані з процесом придбання нових знань.

Згідно з дослідженнями А. Реан, позитивна мотивація до навчання у студентів сприяє успішному засвоєнню знань та умінь і може виступати компенсуючим фактором у разі недостатньо високих здібностей. Відсутність у студента мотиву навчання чи низька його виразність навіть при високому рівні розвитку навичок – неспроможні призвести до значних успіхів у навчанні [49].

Вивчення мотиваційної сфери майбутніх психологів має позитивне значення для формування навчально-професійної мотивації. Адже шлях до ефективної професійної діяльності проходить через розуміння його мотивів. У зв'язку з цим важливо знати, як виникають або викликаються ті чи інші мотиви, як і які мотиви можуть бути приведені в дію та як саме мотивуються люди.

Мотивація – це сукупність рушійних сил, які спонукають людину до скоєння певних дій; залежно від поведінки людини – це процес усвідомленого вибору того чи іншого виду дії внаслідок комплексного впливу зовнішніх та внутрішніх факторів (відповідно спонукань та мотивів).

У плані мотивації навчальної діяльності, мотив має тісний зв'язок із метою та потребою, завдяки чому у структурі особистості майбутнього психолога вони становлять мотиваційну сферу. Це поняття охоплює всі види мотивації як усвідомлені (потреби, інтереси, цілі, спонукання, мотиви, потяги), так і несвідомі (прагнення, установки, бажання, інстинкти). Мотивація в такий спосіб пронизує всі основні структурні утворення особистості: спрямованість, характер, емоції, здібності, діяльність, психічні процеси.

Навчальні мотиви – це спрямованість студента на окремі боки навчальної діяльності, пов'язані з його внутрішнім ставленням до неї. Тому доцільно виділити навчальну мотивацію до окремого виду мотивації, що

входить у навчальну діяльність студента. Як зазначають Є. Ільїн та О. Кочарян, для нього характерні специфічні фактори, а саме: система освіти, освітня установа, в якій здійснюється освітня діяльність; особливості організації навчального процесу; особливості суб'єктів освітньої діяльності (вік, стать, інтелектуальний розвиток, навички, рівень утиску, самооцінка, взаємодія із соціальним середовищем); характеристика викладача та, перш за все, особливості його ставлення до студента; специфіка навчальної дисципліни.

Навчально-професійна мотивація сприймається як сукупність чинників і процесів, які спонукають і спрямовують людину до вивчення майбутньої професійної діяльності. Шкільно-професійна мотивація виступає рушійним фактором розвитку професіоналізму особистості, оскільки тільки на основі її високого рівня підготовки можна ефективно розвинути професійну освіченість та особистісну культуру.

Є. Ільїн зазначає, що вихідними мотиваційними засобами, що ведуть до формування професійного мотиву, є дві змінні: мотив досягнення та мотив ідентифікації. Структура мотивів студента, що формується під час навчання, стає ядром особистості майбутнього фахівця, стаючи «фоном розвитку особистості», формуючи мотивацію та професійну спрямованість [18].

Професійна мотивація студентів ще не відповідає професійній мотивації фахівців, які займаються професійною діяльністю. Мотивація навчально-професійної діяльності є зв'язком між цілями, до досягнення яких прагне той, хто навчається, і внутрішньою активністю його особистості. У освіті мотивація виявляється у прийнятті студентами освітніх цілей і завдань як особистісно-значимих і необхідних.

Професійно-особистісна освіта майбутнього психолога є багатокомпонентним процесом формування професійно важливих якостей особистості майбутнього фахівця, активним перетворенням його внутрішнього світу, що призводить до творчої самореалізації в психологічній професії. Процес та результат навчально-професійної мотивації надають

вирішальний вплив на професійний розвиток та самовизначення майбутніх фахівців.

При виявленні мотивів, якими майбутній психолог керує навчально-професійною діяльністю, слід звернути увагу на пізнавальні мотиви, що визначають прагнення досконалого володіння знаннями, вміннями та професійними навичками; у соціальних мотивах, що виявляються у самоствердженні, у розкритті свого соціального статусу у вихованні; за професійними мотивами, які виявляються у прагненні опанувати обрану професію [6, с. 418].

Навчання ніколи не є справою чистого інтелекту, воно завжди включає емоційно-вольові процеси, які, породжені навчанням, впливають на його освітні та виховні результати. Вирішальна роль формування позитивного ставлення до навчання належить освітньому процесу, його змісту, методам, всієї організації індивідуальної та колективної навчальної діяльності студентів. Тому компонентами мотивації навчально-професійної діяльності є потреба у навчанні, мета та завдання навчання, а також емоції, настанови та інтерес. Виходячи з цього, у навчально-професійній мотивації можна виділити пізнавальні, соціальні та професійні мотиви.

Одним із важливих компонентів навчальної мотивації є пізнавальні мотиви, тобто спрямованість на зміст навчальної діяльності, внутрішній інтерес до самого навчального процесу та його результатів, прагнення розвитку професійно важливих умінь і навичок. Ця мотивація визначається глибиною інтересу до знань: інтересом до нових цікавих фактів, явищ або суттєвих властивостей явищ, закономірностей навчального матеріалу, теоретичних положень, ключових ідей, форм раціональної організації навчальної роботи і т.д.

Важливу роль грають професійні мотиви, це системне утворення, змістом якого є потреба у придбанні професії як суспільна потреба, що передбачає особистісно-значуще прагнення стати фахівцем, позитивне

ставлення до професії, готовність здійснювати професійні функції та здійснювати соціальне регулювання діяльності.

Під професійною мотивацією щодо навчальної діяльності майбутніх психологів розуміється сукупність чинників і процесів, стимулюючих і спрямовують особистість вивчення майбутньої професійної діяльності. Вже на початку навчання у студента з'являється мотивація стати у майбутньому добрим фахівцем. Але для того, щоб реалізувати цю мотивацію, необхідно докласти багато зусиль, внутрішніх усвідомлених особистісних ресурсів.

Ефективний розвиток професійної освіти людини можливий лише за високого рівня професійної мотивації, яка є внутрішньою детермінантою професійного розвитку. У зв'язку з цим під мотивами професійної діяльності розуміється усвідомлення важливих потреб особистості (здобуття вищої освіти, професійна підготовка особистості). Ці потреби задовольняються у процесі вирішення навчальних завдань та просуваються до вивчення майбутньої професійної діяльності [14]. Продуктивність навчання багато в чому залежить від обґрунтованих уявлень студента про обрану ним професію та її значущість для суспільства.

Як правило, людиною рухає не один, а безліч мотивів, що знаходяться у різних відносинах. В основі того чи іншого вчинку може бути боротьба мотивів; вони можуть посилювати чи послаблювати один одного; у тому числі можна назвати головну, яка підпорядковує собі інші.

Враховуючи вищевикладене, для підвищення мотивації студентів до навчання необхідно працювати за такими напрямками:

- оновити якнайбільше мотивів;
- підвищити мотиваційну силу кожного з цих мотивів;
- актуалізувати ситуативні мотиваційні фактори.

Мотиви виконують три основні функції: мотивують, спрямовують та регулюють. Вони тісно пов'язані зі спрямованістю особистості, тобто, власне, з комплексом його найважливіших життєвих цілей. Але мотиви лише створюють можливість успіху навчальної діяльності, оскільки ступінь

реалізації залежить від процесів цілепокладання – встановлення кінцевих і проміжних цілей навчальної діяльності.

Оскільки постановка мети стимулює докладання відповідних зусиль для її досягнення, то чим конкретніша мета, тим більший її спонукальний вплив. Тому конкретизація цілі, розробка проміжних етапів та засобів їх досягнення є важливим мотиваційним фактором. При цьому необхідно зважати, що ціль, яка ставиться особистістю самостійно, посилює мотивацію, створює позитивний настрій і утримується довше, особистість схильна працювати над її досягненням більш наполегливо. Ціль, яка задається ззовні, викликає меншу активність, має меншу спонукальну силу. Важливою є фіксація проміжних результатів, адже якщо особистість бачити навіть невеликі просування до цілі та результати своєї діяльності, то це посилює мотивацію до діяльності, збільшує активність у навчанні.

Джерело діяльності людини та її мотивація формується в процесі удосконалення студентами дій, усвідомлених суперечностей, що виникли між пізнавальною потребою та можливістю її задоволення своїми силами. Структурою такого мотиву є: спрямованість індивіда, емоції, вид мотиву, характер діяльності. Сукупність і цілеспрямований розвиток цих складових визначає рівень інтересу та зацікавленість особистості обраною професією [5].

До структури навчально-професійної мотивації також входять внутрішні та зовнішні мотиви суб'єктів навчання. Мотив, сформований під дією збудників, безпосередньо не пов'язаних з навчальною діяльністю, є зовнішнім.

Він є конструктором для опису причин прояву діяльності в тих ситуаціях, коли фактори, які її утворюють і регулюють, знаходяться поза суб'єктом діяльності і поза процесом діяльності. Зовнішня мотивація пов'язана з детермінацією поведінки існуючими та регулюючими факторами, що знаходяться поза «Я» особистості [15]. Така детермінація поведінки,

базується на заохоченнях, нагородах, покараннях та інших видах зовнішньої стимуляції.

Зовнішня мотивація описує і репрезентує фактори, які ініціюють і регулюють поведінку, але знаходяться поза «я» людини або поза поведінкою. Мотив є зовнішнім, якщо основною причиною навчальної діяльності є отримання чогось від процесу навчання. Зовнішні мотиви становлять мотивацію атрибутованого та спонтанного навчання, заснованого на діях, які студенту пропонується здійснити, а результатом є виконавчі дії.

До зовнішніх мотивів належать навчально-пізнавальні мотиви, отримання стипендії, диплома, підпорядкування вимогам вчителя чи батьків, здобуття похвали, визнання від однолітків. Покарання, заохочення, винагорода, як і зовнішні подразники, можуть впливати на поведінку та діяльність майбутнього психолога неусвідомлено, поєднуючи та посилюючи глибинні внутрішні чинники. Зовнішні подразники можуть безпосередньо впливати на особистість. Воно здійснюється доти, доки воно виражене у формі прохання, наказу, розпорядження чи вимоги. І тут особистість змушена діяти під впливом зовнішніх впливів, проходячи фазу боротьби мотивів, що зрештою призводить до усвідомленого прийняття рішень.

Багато дослідників відзначають як недолік те, що з зовнішньої мотивації поведінка стає нестійкою, зникає під час підкріплення. Зовнішньо мотивовані люди обирають найпростіші або стандартні завдання для швидкої віддачі, що призводить до зниження якості та швидкості виконання їх творчих завдань.

Внутрішня мотивація є детермінантою поведінки, чії фактори, що ініціюють і регулюють, знаходяться в особистому «Я». Він ґрунтується на виділенні внутрішніх факторів або внутрішнього особистого «я» у визначенні поведінки. Таким чином, мотивація поведінки виходить зсередини, від самої людини.

Позитивною рисою внутрішньої мотивації діяльності є діяльність без стимулів, оскільки в даному випадку людина мотивується зсередини. Люди

займаються цією діяльністю заради неї самої, а не заради зовнішньої винагороди.

При внутрішній мотивації бажання працювати стійко і довго, люди вибирають собі складні мети, краще виконують творчі завдання, потребують нестандартного підходу. Діяльність внутрішньо мотивованих людей характеризується високою активністю та творчістю. При цьому покращуються перцептивні, мнемічні та психічні процеси, підвищується ступінь самооцінки.

Істотними факторами, що сприяють формуванню внутрішньої мотивації навчальної діяльності, є: позитивний емоційний настрій; вивчити мотиваційну сферу студентів, їхнє співвідношення; створення успішної ситуації; наявність свободи вибору; навчання загальноосвітнім навичкам та вмінням; диференціація, індивідуалізація, упевненість у типологічних характеристиках студентів; використання різних прийомів та методів інноваційних технологій, метод проектування; організація дозвілля та колективних занять під час уроків; мотиваційне тренування на кожному з етапів заняття.

Таким чином, у формуванні навчально-професійної мотивації важливу роль відіграє зовнішня мотивація, яка виникає під впливом і тиском зовнішніх імпульсів – вимог, наказів, примусів і водночас викликає зовнішній дискомфорт (людина зобов'язана для виконання волі) та внутрішньої мотивації що виникає під впливом внутрішнього дискомфорту (людина діє для отримання внутрішнього задоволення, для отримання позитивного душевного стану).

Функція навчально-професійної мотивації полягає у спонуканні студентів до ефективної та усвідомленої навчальної діяльності задля досягнення цілей навчання та тісно пов'язана з низкою навчальних дій: плануванням, організацією, самоконтролем, самооцінкою.

Функція планування полягає у визначенні цілей навчання (довгострокових, середньострокових та короткострокових) та розробці

заходів щодо їх досягнення. Процес розробки та постановки цілей як важливий елемент планування сприяє тому, щоб дії студенти були осмисленими та мотивованими. І тому важливо визначити їм завдання: напружені, але реальні, досяжні, конкретні і справедливі. Залучення студентів у процес постановки цілей спонукає їх вчитися більш свідомо.

Функція організації спрямована на формування стрункої системи спільної діяльності стейкхолдерів. Мотивація студентів до прояву самостійності та ініціативи допомагає реалізувати їх потребу у повазі та самовираженні.

Функція прийняття рішення полягає у виборі альтернативи, варіанта дій з кількох для виконання поставлених завдань та досягнення певних освітніх цілей. Участь студентів у прийнятті рішень задовольняє їхню потребу у причетності, залученості до організації навчальної діяльності, знижує можливість виникнення конфліктів, згуртовує колектив та підвищує продуктивність праці в цілому.

Функції самоконтролю та самооцінки полягають у порівнянні ефективно досягнутих результатів із запланованими, спостереженні за результатами виховних дій, зіставленні їх із заданою операційною програмою, виявленні відхилень та проведенні коригувальних дій. Зв'язок між функціями мотивації навчальної діяльності та контролю простежується всіх етапах освітнього процесу.

Наслідком виникнення мотиваційних проблем є зниження активності студента, втрата мети, сенсу життя. Тому необхідно здійснювати цілеспрямовану роботу з мотивації студентів до отримання обраної професії. З цією метою зручно розробляти та реалізовувати програми, що орієнтують студентів на професію, що формують потребу у навчальному спілкуванні, враховують психолого-педагогічні особливості студентів у процесі роботи з ними з навчального розвитку та професійної мотивації. Для ефективного розвитку професійної культури особистості майбутніх спеціалістів необхідно, щоб уже на етапі професійної підготовки у вузі у студента

сформувалася особистість спеціаліста, переконаність у власній професійній придатності, володіння творчим психологічним потенціалом, уміння знаходити підхід до різних категорій людей. Все це необхідно для успішної діяльності студента як майбутнього фахівця.

Основними напрямками навчальної мотивації майбутніх психологів є розвиток цілепокладання, навичок самоорганізації, планування власних дій, вчинків, пізнавальної активності та ініціативи; формувати позитивне ставлення до навчання; залучення методів навчання практико-орієнтованих активних технологій, що сприяють комунікативній мотивації, розвитку творчих здібностей учнів; модернізація системи психологічної підтримки у сфері професії на різноманітних курсах навчання.

Показниками сформованості позитивної навчально-професійної мотивації майбутнього психолога є перевага оптимальних мотиваційних комплексів над субоптимальними; перевага внутрішньої та зовнішньої позитивної мотивації над зовнішньою негативною; перевага мотивації успіху над мотивацією уникнення невдачі; переважання у структурі чинників, які виражають ставлення до професії як до творчої, потребує самовдосконалення. Різноманітні цікаві творчі та розвиваючі вправи, завдання, рольові ігри та методи навчання у групі не лише посилюють у студентів навчальну та професійну мотивацію до саморозвитку, а й мають реальний результат у вигляді підвищення відповідних умінь та навичок. щоб здійснити цей процес.

З метою розвитку навчально-професійної мотивації майбутніх психологів, підвищення ефективності навчання їх професійним знанням та вмінням, необхідним для подальшої професійної діяльності, в освітньому процесі вузу доцільно застосовувати:

Постійне залучення студентів на заняттях до самоаналізу та усвідомлення власних професійних мотивів.

Самоаналіз та самовдосконалення особистості викладача вищої школи та індивідуального стилю роботи, що багато в чому залежить від рівня

інтересу студента до предмета, темпу та ефективності навчального процесу, успішності цілеспрямованої підготовки фахівців, значущості змісту мотивів навчально-пізнавальної діяльності.

Використовувати високу навчально-професійну мотивацію як компенсуючий фактор при недостатньо високих здібностях студентів.

Організувати самостійну роботу майбутнього психолога так, щоб процес та результати її здійснення сприяли розвитку майбутнього спеціаліста як суб'єкта оволодіння та застосування професійної компетентності.

Забезпечення спільно-розподіленої діяльності студентів, що полягає в такому типі взаємовідносин та взаємодії між студентами, при якому поєднується індивідуалізація навчання як умова виявлення та обліку особистих обдарувань та здібностей кожного та реалізації дій групових форм навчання, що забезпечує зміну структури діяльності за рахунок створення спільних цілей, способів досягнення результатів через різноманітні форми співробітництва.

Організовувати індивідуальну та групову діяльність студентів, в основі яких лежать взаємопов'язані способи обліку загального та особистого в основних параметрах професійної мотивації майбутніх психологів, створення умовно виділених чи реально існуючих груп при плануванні, організації, професійному коригуванні-взаємодії освіти та оцінюючи її результати.

Стимулювання майбутніх психологів до дослідницької діяльності, що сприяє формуванню в них готовності до творчої реалізації здобутих в освітній установі знань, умінь та навичок, сприяє засвоєнню методології наукових досліджень, набуттю дослідницького досвіду, у процесі якого усвідомлення потреби у постійній професійній самоосвіті та самовдосконаленні.

Ведення «Щоденника особистої та професійної самопідготовки» у процесі навчальних форм роботи; визначення основних форм професійного та особистісного розвитку; поповнення наукової скарбниці навчальними

матеріалами з професійного та особистісного розвитку, а також щодо розвитку особистісних якостей студентів.

Використання у навчальному процесі: складання інструкцій, пам'яток, схем з тем, пов'язаних із професійною діяльністю психолога; підбір системи ігор-релакс-вправ до створення сценарію подальшого спілкування; подумати про теми майбутніх дискусій із суб'єктами освітнього процесу, присвячених проблемам психології; створення скарбниці відео або аудіо фрагментів, необхідних для аналізу проблемних ситуацій, вирішення завдань, пов'язаних з навчанням.

Висновок до розділу 3

Сучасні умови вступу до ВНЗ інколи призводять до несвідомого і несамостійного вибору фаху. Процес формування професійної мотивації потребує корекції, управління та інтенсифікації з боку педагогів, батьків, керівників і суспільства в цілому. Професійна мотивація неоднорідна, вона залежить від багатьох психологічних і соціологічних факторів, співвідношення між якими визначає система ціннісних орієнтацій молоді людини.

Основною проблемою будь-якої професійної освіти є перехід від навчальної діяльності, що актуально здійснюється, студентів до засвоєної ними професійної діяльності. З позиції загальної теорії діяльності, такий перехід йде перш за все по лінії трансформації пізнавальних мотивів студента в професійні мотиви фахівця. Тобто, пізнавальні і професійні мотиви являються ведучими, взаємообумовлений розвиток яких складає динаміку взаємних трансформацій пізнавальних і професійних мотивів студента. Виходячи з даного положення, можна зробити висновок про те, що мотивація у студентів впродовж їх навчання у ВНЗ зазнає деяких змін, тобто мотивація має свою динаміку від курсу до курсу

Розроблена програма оптимізації розвитку мотиваційної сфери студентів до майбутньої професійної діяльності має значний потенціал для

розвитку навчально-професійної мотивації майбутніх психологів, що не тільки сприяє ефективному навчанню у професійній діяльності, а й створює можливість соціальної адаптації у житті.

Основними умовами формування зазначеної мотивації є вивчення предметів практичного спрямування, використання технологій навчання, що передбачають практичну роботу студентів та здійснення навчальних впливів.

Важливо створити педагогічні умови, які б переходу від зовнішньої мотивації до внутрішньої, з урахуванням індивідуальних мотиваційних особливостей студентів кожного курсу під час занять та педагогічної роботи. Комплексна реалізація цих умов сприятиме успішній адаптації до умов навчання та реалізації майбутньої професії.

ВИСНОВОК

В результаті дослідження ми проаналізували основи мотиваційної сфери особистості, яка в сучасних психологічних дослідженнях розглядається насамперед у контексті вивчення мотиваційних механізмів діяльності людини, де значна увага приділяється вивченню потреб, мотивів та мотивації як рушійних сил поведінки та діяльності людини. Мотиваційно-сміслова сфера особистості досліджувалась у контексті аксіогенезу, у контексті професіоналізації особистості. Виділяються найістотніші поняття: нужда, потреба, мотив, прагнення, бажання, пізнавальний контроль, намір, мотивація; орієнтовний рефлекс (орієнтувальна реакція), потяг, спрямованість, установка, апперцепція, атрибуція, динамічний стереотип, соціальний стереотип, адаптивність, тривожність, організованість, інтерес, мотивація досягнення, цінності, ціннісні орієнтації, смисли, образ світу та образ, з допомогою яких описується мотиваційна сфера особистості. Для організації понятійної бази використали аксіоматичний підхід, що дозволив певною мірою систематизувати накопичені знання про мотиваційну сферу особистості.

1. Теоретичний аналіз, проведений з досліджуваної проблеми, дозволяє констатувати, що мотиваційні процеси, що визначають поведінку та дії студентів, надають вирішальний вплив на формування навчальної та навчально-професійної діяльності. Мотивація навчально-професійної діяльності майбутніх психологів є сукупністю пізнавальних, соціальних та професійних мотивів. Це основна причина інтересу студентів до навчання як основи майбутньої професійної діяльності.

Мотивація професійної діяльності, або професійна мотивація, - це дія конкретних стимулів, що визначають вибір професії та тривале виконання функцій, пов'язаних з цією професією, або сукупність внутрішніх та зовнішніх сил, що підштовхують людину до роботи, щоб дати напрямок цієї діяльності, яка спрямована на досягнення певних цілей. Це поняття

сприймається як сукупність чинників і процесів, які, відбиваючись у свідомості, стимулюють особистість до навчання та ефективного здійснення майбутньої професійної діяльності. Іншими словами, професійна мотивація виступає внутрішнім рушійним фактором розвитку професіоналізму людини, адже продуктивна професійна діяльність можлива лише на основі високого рівня освіти особистості.

В широкому розумінні, професійну мотивацію можна звести до трьох основних комплексів: інтерес, обов'язок, самооцінка професійної придатності. Мотивом суспільного обов'язку у виборі професії є усвідомлення студентом реальної суспільної користі від своєї участі у даній сфері діяльності, переживання особистої відповідальності за успішну працю, готовність до подолання можливих моральних та фізичних труднощів.

2. Для дослідження розвитку професійної мотивації було використано комплекс психодіагностичних методик, за допомогою яких було проведено дослідження та зібрані дані, на основі яких була проведена інтерпретація результатів.

3. Успішність студента в освітньому процесі залежить від усвідомлення потреби у знаннях, необхідних для майбутньої професійної діяльності, а також усвідомлення майбутньої професії як основного джерела задоволення матеріальних та моральних потреб. Навчання та підтримка позитивної навчально-професійної мотивації майбутніх психологів у процесі їхньої професійної підготовки є важливим елементом їхнього професійного та особистісного розвитку. Розвиток позитивної навчально-професійної мотивації є необхідною умовою успішного формування психологічної майстерності майбутнього фахівця.

3. З урахуванням психологічних чинників розроблено програму оптимізації розвитку мотиваційної сфери особистості майбутніх психологів. Мета програми – створення умов для актуалізації професійно важливих уявлень про феномен мотиваційної сфери особистості, уміння визначати тип особистості на основі показників мотиваційної сфери та професійно

орієнтованих цінностей та смислів. Розроблена програма органічно вписується у навчальну та професійну діяльність студентів-психологів та не вимагає організації додаткових спеціальних занять.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Альохіна Н. В. Дослідження мотивації навчання у вищому навчальному закладі / Н. В. Альохіна // Проблеми загальної та педагогічної психології : збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка. – Т. XII. – Ч. 6. – К., 2010. – С. 7–14.
2. Андрущенко І. Г. Психологічні особливості впливу копінг-стратегій на саморозвиток особистості юнацького віку. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія» : збірник наукових праць. 2018. № 6. С. 4–8.
3. Бикова С.В. Особливості перфекціонізму майбутніх фахівців. Теорія і практика сучасної психології. 2020. №2. С. 14-18
4. Буракова И.С., Княженко Л.П. Мотивационная составляющая профессиональной компетентности / И.С.Буракова, Л.П.Княженко // Профессиональная ориентация. – 2017. - № 1. – С. 38-43.
5. Вавілова А. С. Деструктивні прояви перфекціонізму в ситуації досягнення: досвід корекції. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки. 2016. Вип. 1(2). С. 132-136.
6. Вайсман Р. С. К проблеме развития мотивов и потребностей человека в онтогенезе / Р. С. Вайсман // Вопросы психологии. – 1973. – № 5. – С. 30–40.
7. Васильев Я. В. Психокорекція позицій цільової спрямованості особистості : навчальний посібник. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2018. 88 с
8. Вербицкий А. А. Психология мотивации студентов : [Електронний ресурс] / А. А. Вербицкий, Н. А. Бакшаева. – М. : Логос, 2006. – Режим доступу до видання: http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=598805
9. Вірна Ж. П. Життєво-стильова концепція особистості: професійна

методологія і практика / Жанна Вірна // Професійна психологія: методологія, методи і практика : зб. наук. пр. / за заг. ред. Ж. П. Вірної. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – С. 5–24.

10. Воронкова Н. Ю. Динамика развития профессиональной мотивации студентов новых специальностей в процессе вузовской подготовки : дисс. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07 – педагогическая психология / Н. Ю. Воронкова. – Нижний Новгород, 2008. – 219 с.

11. Гебос А. И. Психологические условия формирования положительной мотивации к учению / А. И. Гебос // Воспитание, обучение, психическое развитие : тезисы докладов к V Всесоюзному съезду психологов СССР. – Ч. 1. – М. : Знание, 1977. – С. 55–87.

12. Гордеева Т. О. Мотивационные предпосылки одарённости: от модели Дж. Рензулли к интегративной модели мотивации : [Электронный ресурс] / Т. О. Гордеева // Психологические исследования. – 2011. – № 1 (15). – Режим доступа до видання: <http://www.psystudy.com/index.php/num/2011n1-15/435-gordeeva15.html>

13. Горкавий В. К., Ярова В. В. Математична статистика / Володимир Кузьмич Горкавий, Валентина Василівна Ярова. – К. : ВД «Професіонал», 2004. – 384 с

14. Гребенюк О. С. Основы педагогики индивидуальности / О. С. Гребенюк. – Калининград : Калинингр. гос. ун-т., 2000. – 572 с.

15. Дідик Н. М. Теоретичне обґрунтування моделі професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів / Н. М. Дідик // Практична психологія та соціальна робота. – 2013. – № 12. – С. 36–43.

16. Завада Т.Ю. Особливості мотиваційної сфери студентів з різним рівнем перфекціонізму. PSYCHOLOGICAL JOURNAL. Volume 5. Issue 11. 2019. С.283-296.

17. Иванников В. А. Формирование побуждения к действию / В. А. Иванников // Вопросы психологии. – 1985. – № 3. – С. 113–123.

18. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2008. – 512 с.
19. Ильин Е. П. Работа и личность. Трудоголизм, перфекционизм, лень / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2011. – 224 с
20. Иванцова Н. Б. Особливості професійного особистісно-суб'єктного становлення студентів-психологів / Н. Б. Иванцова // Проблеми загальної та педагогічної психології : збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка. – Т. XII. – Ч. 6. – К., 2010. – С. 106–113.
21. Карпенко Є. В. Перфекціонізм як джерело невротизації особистості. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки. 2016. Вип. 1(1). С. 30-37.
22. Кияшко М. О. Життєвий вибір як чинник духовного розвитку особистості в юнацькому віці : дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія / Марина Олександрівна Кияшко. – К., 2012. – 193 с
23. Копець Л. Класичні експерименти в психології / Людмила Копець. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. – 283 с.
24. Кудріна Т. С. Діяльність, поведінка особистості: потребнісно-мотиваційна підсистема / Т. С. Кудріна // Психологія / за ред. Ю. Л. Трофімова. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Либідь, 2001. – С. 384–406.
25. Кузіна В. Д. Перфекціонізм як чинник розвитку професійної ідентичності офіцера Збройних Сил України : дис..канд.психол.наук : спец. 19.00.09 / Ін-т психології ім. Г.С.Костюка НАПН України. К., 2018. 243с
26. Леонтьев А. Н. Потребности, мотивы и эмоции : конспект лекций / Алексей Николаевич Леонтьев. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1971. – 40 с.
27. Лукіна Н. Б. Аналіз результатів корекції деструктивного перфекціонізму та формування альтруїстичної позиції цільової спрямованості особистості: збірник матеріалів Всеукр. науково-метод. конф.

«Могилянські читання – 2018: досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний аспекти», (Миколаїв, 12-17 листопада 2018 р.). Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2018. С. 36–38.

28. Лукіна Н. Б. Дослідження емоційного та вольового компонентів цільової спрямованості перфекційних особистостей. Збірник наукових праць «Теорія і практика сучасної психології». Запоріжжя, 2017. № 2. С. 17-20.

29. Лукіна Н. Б. Дослідження процесу саморозвитку у структурі цільової спрямованості перфекційної особистості. Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Психологічні науки. Миколаїв, 2018. № 2. С. 112-116.

30. Лукіна Н. Б. Особливості психокорекції цільової спрямованості осіб, які схильні до деструктивного перфекціонізму. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». Херсон, 2018. № 2. С. 86-91.

31. Макклелланд Д. Мотивация человека / Д. Макклелланд. – СПб. : Питер, 2007. – 669 с.

32. Максименко С. Д. Психологія особистості / С. Д. Максименко, К. С. Максименко, М. В. Папуча. – К. : ТОВ «КММ», 2007. – 296 с.

33. Маслоу А. Самоактуалізація / А. Маслоу // Психологія личности : тексты. – М., 1982. – С. 108–117.

34. Надольний М. Типологічне моделювання у соціальному пізнанні : [Електронний ресурс] / Микола Надольний // Філософські діалоги'2010. – Вип. 4. – Ч. 1: Філософсько-антропологічні читання: творча спадщина В. І. Шинкарука та сьогодення. – К., 2010. – С. 213–218. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/28603/20-Nadolny.pdf?sequence=1>

35. Немов Р. С. Психологія : в 3 кн. / Р. С. Немов. – 4-е изд. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – Кн. 1 : Общие основы психологии. – 688 с

36. Огнев'юк В. О. Філософія освіти в структурі наукових досліджень феномену освіти / В. О. Огнев'юк // Науково-методичний журнал «Шлях освіти». – 2009. – № 4 (54). – С. 2–6.
37. Орлов Ю. М. Восхождение к индивидуальности / Ю. М. Орлов. – М. : Просвещение, 1991. – 287 с.
38. Основи психології / за заг. ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. – 2-ге вид., стереотип. – К. : Либідь, 1996. – 632 с.
39. Пилюян Р. А. Мотивация спортивной деятельности / Р. А. Пилюян. – М. : Физкультура и спорт, 1984. – 112 с.
40. Подоляк Л. Г. Психологія вищої школи : практикум / Л. Г. Подоляк, 200 В. І. Юрченко. – К. : Каравела, 2008. – 336 с.
41. Подшивайлова Л. І. Вступ до спеціальності: психологія / Л. І. Подшивайлова. – Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький, 2011. – 320 с.
42. Полухович О.Ф. Вплив соцмереж на перфекціонізм особистості. Теорія і практика сучасної науки : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції м. Київ, 27 – 28 червня 2020 року. – Київ: МЦНІД, 2020. С. 40
43. Психологический словарь / под ред. В. В. Давыдова, А. В. Запорожца, Б. Ф. Ломова и др.; Науч.-исслед. ин-т общей и педагогической психологии Акад. пед. наук СССР. – М. : Педагогика, 1983. – 448 с
44. Психологічний словник / авт.-уклад.: В. В. Синявський, О. П. Сергєєнкова; за ред. Н. А. Побірченко. – К. : Наук. світ, 2007. – 274 с.
45. Психологічний словник / за ред. В. І. Войтка. – К. : Вища школа, 1982. – 216 с.
46. Психологія особистості : словник-довідник / за редакцією П. П. Горностаєва, Т. М. Титаренко. – К. : Рута, 2001. – 320 с.
47. Пуанкаре А. О науке / Анри Пуанкаре ; пер. с фр. ; под ред. Л. С. Понтрягина. – 2-е изд., стер. – М. : Наука, 1990. – 736 с.
48. Рахматуллина Ф. М. Мотивационная основа учебной деятельности и познавательной активности личности: психологическая

служба в вузе / Ф. М. Рахматуллина. – Казань, 1981. – 262 с.

49. Реан А. А. Психология педагогической деятельности / А. А. Реан. – Ижевск : Изд-во Удмурт. университета, 1994. – 349 с

50. Роменець В. А. Історія психології ХХ століття / В. А. Роменець, І. П. Маноха; вст. ст. В. О. Татенка, Т. М. Титаренко. – Вид. 2-ге, стереотип. – К. : Либідь, 2003. – 992 с.

51. Семенов О. До питання спрямованості особистості. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки РОЗДІЛ IV. Професійна освіта. 1, 2015. С. 109-115.

52. Сергеєнкова О. П. Психологія індивідуальності фахівця освітньої сфери : монографія / О. П. Сергеєнкова. – Кременчук : ПП Щербатих О. В., 2011. – 276 с.

53. Сергеєнкова О. П. Професійна індивідуальність майбутніх учителів: теоретико-методологічні аспекти : монографія / О. П. Сергеєнкова. – К. : Науковий світ, 2004. – 344 с.

54. Сергеєнкова О. П. Професійна індивідуальність майбутніх учителів: теоретико-методологічні аспекти : монографія / О. П. Сергеєнкова. – К. : Науковий світ, 2014. – 364 с

55. Сидоренко Е. В. Методы математической обработки в психологии / Е. В. Сидоренко. – СПб. : Речь, 2002. – 350 с.

56. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості / С. О. Сисоєва. – К. : Міленіум, 2006. – 346 с.

57. Сисоєва С. О. Суспільство й особистість: гармонізація розвитку / С. О. Сисоєва // Розвиток особистості в умовах трансформаційного суспільства : матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф., 13 груд. 2012 р. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. – С. 216–225.

58. Слупецкий Е. Элементы математической логики и теория множеств / Е. Слупецкий, Л. Борковский. – М. : Прогресс, 1965. – 368 с.

59. Современный психологический словарь / сост. и общ. ред. Б. Г. Мещеряков, В. П. Зинченко. – М. : АСТ ; СПб. : ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2007. –

290 с.

60. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. – 4-е изд. – М. : Политиздат, 1981. – 445 с
61. Хамитов Н. В. Афоризмы силы: тайна красоты отношения к себе и к другому / Н. В. Хамитов. – М. : АСТ ; Харьков : Торсинг, 2005. – 286 с.
62. Хекхаузен Х. Психология мотивации достижения / Х. Хекхаузен. – СПб. : Речь, 2001. – 256 с.
63. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность / Х. Хекхаузен. – СПб. : Питер, 2003. – 860 с
64. Холодная М. А. Психология понятийного мышления: от концептуальных структур к понятийным способностям / Марина Александровна Холодная. – М. : Изд-во «Институт психологии РАН», 2012. – 288 с.
65. Цветкова Р. И. Мотивационная сфера личности студента: условия и средства ее формирования / Р. И. Цветкова // Психологическая наука и образование. – 2006. – № 4. – С. 76–80.
66. Шадриков В. Д. Введение в психологию: мотивация поведения / В. Д. Шадриков. – М. : Логос, 2003. – 210 с.
67. Якобсон П. М. Психологические проблемы мотивации поведения человека / П. М. Якобсон ; АН СССР, Ин-т психологии. – М. : Просвещение, 1969. – 317 с.
68. Якунин В. А. Психология учебной деятельности студентов / В. А. Якунин. – М. : Логос, 1994. – 155 с.
69. Ярошенко В. С. Самокорекція як важлива складова формування професіоналізму майбутнього психолога / В. С. Ярошенко // Актуальні проблеми психології : збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. В. О. Моляко. – Т. 12. – Вип. 10. – Ч. II. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. – С. 441–447.
70. Covington M. V. Need achievement revisited: verification of Atkinson's original 2x2 model / M. V. Covington, C. L Omelich // Stress and

emotion. – Vol. 14. – NY. : Hemisphere, 1991. – P. 85–105.

71. DeCastella K. Unmotivated or motivated to fail? A cross-cultural study of achievement motivation, fear of failure, and student disengagement / K. De Castella, D. Byrne, M. Covington // *Journal of educational psychology*. – 2013. – Vol. 105. – № 3. – P. 861–880.

72. Hu, K. S., Chibnall, J. T., & Slavin, S. J. (2019). Maladaptive Perfectionism, Impostorism, and Cognitive Distortions: Threats to the Mental Health of Preclinical Medical Students. *Academic Psychiatry*.

73. Melero S., Morales A., Espada J. P., Fernández-Martínez I., Orgilés M. How Does Perfectionism Influence the Development of Psychological Strengths and Difficulties in Children? *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2020; 17(11).

74. New Webster's dictionary and thesaurus of the English language. – Danbury, CT : Lexicon publications, 1993. – 32+1149+T-67 p.

75. Richardson, C. M. E., Rice, K. G., & Devine, D. P. (2014). Perfectionism, emotion regulation, and the cortisol stress response. *Journal of Counseling Psychology*, 61(1), 110–118.

76. Spagnoli P, Buono C, Kovalchuk LS, Cordasco G and Esposito A. Perfectionism and Burnout During the COVID-19 Crisis: A Two-Wave CrossLagged Study. *Front. Psychol*. 2021. Volume 11. P. 1-7.

77. Stoeber, J. The psychology of perfectionism: Critical issues, open questions, and future directions. In J. Stoeber (Ed.), *The psychology of perfectionism: Theory, research, applications* London: Routledge. 2018. pp. 333-352.

78. Stoeber, J., Madigan, D. L., Damian, L. E., Esposito, R. M., & Lombardo, C. (2017). Perfectionism and eating disorder symptoms in female university students: The central role of perfectionistic self-presentation. *Eating and Weight Disorders*, 22(4), 641–648.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета опитувальник для студентів, які схильні до прогулів

Уважно прочитайте завдання; відповіді зафіксуйте у бланку відповідей.

На інструкціях робити якісь помітки не бажано.

1. До якої групи студентів Ви себе відносите:

- а) студенти, які не пропускають навчальних занять;
- б) студенти, які пропускають менше 30 % навчальних занять;
- в) студенти, які пропускають 30 – 60 % навчальних занять;
- г) студенти, які пропускають більше 60 % навчальних занять.

2. Як Ви оцінюєте рівень своїх знань з дисциплін, що Ви вивчили в університеті:

A B C D E Fx F

3. Якщо у Вас є якась невідкладна справа, яка співпадає із заняттями в університеті, то Ви оберете:

- а) заняття в університеті;
- б) невідкладну справу.

4. Проранжуйте за значимістю для Вас наступні вагомні причини пропустити заняття в університеті:

- а) хвороба;
- б) робота;
- в) домашні справи;
- г) необхідність допомогти близьким людям;
- д) бажання відпочити;
- е) бажання поспілкуватись з друзями;
- є) потреба підготуватись до інших занять;

5. Якому виду поточного та підсумкового контролю Ви надаєте перевагу:

- а) усна відповідь викладачу;

б) письмова відповідь викладачу.

6. Яким способом Вам вдається одержати залік або скласти іспит:

а) самостійно та ретельно опрацювую навчальний матеріал, намагаючись його зрозуміти;

б) конспектую інформацію з навчальної літератури;

в) знаходжу необхідну інформацію в Інтернеті та роздруковую її;

г) прошу допомоги у друзів або однокурсників;

д) вмовляю викладача, намагаючись викликати співчуття до себе.

7. Назвіть види навчальних занять.

8. Перерахуйте основні види вашої діяльності, найосновніший підкресліть.

9. Сформулюйте мету свого навчання в університеті.

10. Чим Ви плануєте займатись, закінчивши університет?

11. Основну частину часу, який у вас вивільнюється, коли Ви пропускаєте заняття, Ви витрачаєте на...

12. Продовжіть речення: «Я б відвідував(-ла) усі заняття, якби...».

РЕФЕРАТ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ «ТИПИ МОТИВАЦІЇ СТУДЕНТІВ ДО МАЙБУТНЬОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»

**Виконала: Крилова М.О. здобувачка
вищої освіти ступеню «бакалавр» за
спеціальністю 053 «Психологія»
Науковий керівник: Петрунько О.В.
доктор психол. наук, ст. наук. співр.**

Мотиваційна сфера особистості студента є визначальною для його становлення як професіонала – фахівця, що постійно розвивається задля суспільного блага. Особливої актуальності психологічна проблематика розвитку мотиваційної сфери набуває стосовно навчально-професійної діяльності студента, під час якої закладаються основи майбутнього професіоналізму. Психолого-педагогічна теорія і практика потребують виявлення психологічних чинників розвитку мотиваційної сфери особистості студента, які б визначили шляхи досягнення стійкості, цілісності й гармонійного розвитку людської особистості та індивідуальності в освітньому середовищі.

Аналіз актуальності та стану розробленості проблеми психологічних чинників розвитку мотиваційної сфери особистості в психолого-педагогічній науці та практиці обумовлює необхідність вирішення протиріч між стабільністю мотиваційної сфери як центрального фактору збереження цілісності особистості і педагогічними стереотипами щодо обов'язкового формування тих чи інших особистісних утворень; між важливістю врахування психологічних чинників розвитку мотиваційної сфери особистості кожного студента і відсутністю спрямованості професійної підготовки студентів на проектування власної освітньої і професійної діяльності; між запитом суспільства на фахівця-психолога, спроможного надавати кваліфіковану допомогу клієнту у вирішенні його різноманітних психологічних проблем, у тому числі, пов'язаних із мотиваційною сферою особистості, та відсутністю науково обґрунтованих психологічних чинників її розвитку, а також засобів аналізу, усвідомлення, розуміння й розвитку майбутнім психологом своїх власних мотиваційних утворень.

Аналіз теоретико-методологічних джерел з досліджуваної проблеми виявив відсутність єдиної концепції мотиваційної сфери особистості, недостатню розробленість наукових підходів щодо розвитку мотиваційної сфери особистості у всіх її проявах. Проблема психологічних чинників розвитку мотиваційної сфери особистості до майбутньої професійної діяльності залишилась поза увагою психологічних досліджень.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити типи мотивації студентів до майбутньої професійної діяльності.

У роботі було поставлено такі завдання:

1. Проаналізувати проблеми професійної мотивації в науковій літературі;

2. Провести емпіричне дослідження особливостей мотиваційної сфери студентів до майбутньої професійної діяльності;
3. Проаналізувати результати дослідження особливостей мотиваційної сфери студентів до майбутньої професійної діяльності;
4. Дослідити умови забезпечення професійної мотивації психолога та розробити програму оптимізації розвитку мотиваційної сфери студентів до майбутньої професійної діяльності.

Об'єкт дослідження – мотиваційна сфера особистості.

Предметом дослідження є типи мотивації студентів до майбутньої професійної діяльності.

У **вступі** обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи; розкрито методологічні та теоретичні засади дослідження, висвітлено наукову новизну і практичне значення кваліфікаційної роботи; представлено дані щодо структури й обсягу кваліфікаційної роботи.

У першому розділі **«Теоретичний аналіз проблеми мотивації в науковій літературі»** зроблено спробу організувати концептуальну основу дослідження, побудовано модель мотиваційної сфери особистості та визначено психологічні чинники розвитку мотиваційної сфери особистості, які визначили спрямованість емпіричного дослідження та подальшого узагальнення досліджуваної проблеми.

Проблема мотиваційної сфери особистості у сучасних психологічних дослідженнях розглядається насамперед у контексті вивчення мотиваційних механізмів діяльності людини, значна увага приділяється вивченню потреб, мотивів та мотивації як рушійних сил поведінки та активності особистості.

Мотиваційно-сміслова сфера особистості досліджувалась у контексті аксіогенезу, у контексті професіоналізації особистості. Вивчення наукової літератури з досліджуваної проблеми показало відсутність єдності у існуючих теоріях та концепціях психології мотивації.

Виділяються найістотніші поняття: потреба, нужда, прагнення, мотив, пізнавальний контроль, намір, мотивація; орієнтовний рефлекс (орієнтовна реакція), потяг, спрямованість, ставлення, апперцепція, атрибуція, динамічний стереотип, соціальний стереотип, адаптивність, тривожність, організованість, інтерес, мотивація досягнення, цінності, ціннісні орієнтації, смисли, картина світу та ін., за допомогою яких описується мотиваційна сфера особистості. Для організації понятійної бази використали аксіоматичний підхід, що дозволив певною мірою систематизувати накопичені знання мотиваційної сфери особистості.

Психологічними факторами розвитку мотиваційної сфери особистості майбутніх психологів є: уявлення студентів про структуру та функціонально-динамічні характеристики мотиваційної сфери особистості як мета та зміст його розвитку у студентів; здатність студентів досліджувати власні індивідуальні особливості мотиваційної сфери; оволодіння прийомами моделювання типологій особистості за показниками мотиваційної сфери, вміння визначати свій тип особистості за певними показниками мотиваційної

сфери особистості, з метою ідеально та ефективно реалізувати себе в межах відповідного типу, що спирається на сильні типологічні властивості для отримання позитивного досвіду навчальної та професійної діяльності; формування системи цінностей і смислів, що гарантують життєву та професійну самореалізацію особистості в суспільстві на основі принципів внутрішньої свободи, любові, самодостатності, цілісності, стійкості, стабільності та почуття власної гідності для закріплення позитивного досвіду життєтворчості.

У другому розділі **«Емпіричне дослідження особливостей мотиваційної сфери студентів до майбутньої професійної діяльності»** виявлено переважання внутрішньої мотивації навчально-професійної діяльності у студентів-психологів, на другому місці – позитивна зовнішня мотивація, на останньому – негативна зовнішня мотивація; це показує, що мотивація майбутніх психологів до навчання за допомогою заохочення чи покарання неефективна. Рівень негативної зовнішньої мотивації у студентів, схильних до пропуску занять, вищий, ніж у представників основної вибірки. Лонгітюдне дослідження зафіксувало статистично значуще зниження рівня внутрішньої мотивації від першого до другого курсу, а також рівня позитивної зовнішньої мотивації від першого до третього року. У мотивації до навчання у піддослідних домінує мотив «здобуття наукового ступеня», на другому місці мотив «оволодіння професією», на останньому місці мотив «отримання знань». Близько половини респондентів зазначили, що не бачать сенсу у більшій частині роботи, якою займаються під час навчання. За допомогою анкетного опитування студентів, схильних до пропуску занять, було встановлено, що ці студенти часто недооцінюють масштаби своїх прогулів, мають завищену самооцінку власних знань і в той же час не завжди уявлення про типи занять у системі вищої освіти, лише близько половини з них планують працювати по професії. Випробувані даної вибірки відзначають відсутність інтересу до навчання та наявність лінощів, навчання не є для них основним видом діяльності і, отже, навчально-професійна діяльність не стала основною.

У третьому розділі **«Формування мотиваційної сфери особистості студентів до майбутньої професійної діяльності»** розроблено програму оптимізації розвитку мотиваційної сфери студентів до майбутньої професійної діяльності має значний потенціал для розвитку навчально-професійної мотивації майбутніх психологів, що не тільки сприяє ефективному навчанню у професійній діяльності, а й створює можливість соціальної адаптації у житті.

Основними умовами формування зазначеної мотивації є вивчення предметів практичного спрямування, використання технологій навчання, що передбачають практичну роботу студентів та здійснення навчальних впливів.

Важливо створити педагогічні умови, які б переходу від зовнішньої мотивації до внутрішньої, з урахуванням індивідуальних мотиваційних особливостей студентів кожного курсу під час занять та педагогічної роботи.

Комплексна реалізація цих умов сприятиме успішній адаптації до умов навчання та реалізації майбутньої професії.

РЕЦЕНЗІЯ

на кваліфікаційну роботу студента

Університету економіки і права «КРОК»

Крилової Марини Олексіївни, виконану на тему:

«Типи мотивації студентів до майбутньої професійної діяльності»

Тема кваліфікаційної роботи Крилової М.О. є досить актуальною, оскільки зумовлена сучасними умовами навчання студентів (пандемією COVID-19, війною та дистанційним навчанням), які зумовили актуалізацію тривожності, фрустрації, зниження спілкування, зменшення міжособистісних контактів студентів першого року навчання як між собою, так і в системі «викладач-студент», а також, недостатнім дослідженням даної проблематики з урахуванням кризових умов життєдіяльності студентів.

Структурно кваліфікаційна робота виконана згідно з визначеними вимогами та містить три розділи: теоретичний, експериментальний та практичний.

У вступі бакалаврської роботи чітко обґрунтована актуальність та проблеми дослідження, визначено мету, об'єкт, предмет, завдання та гіпотезу дослідження, вказано пакет діагностичних методик, що відповідають меті та завданням даного дослідження.

У першому розділі представлено теоретичні підходи щодо вивчення проблеми, який засвідчив вміння студентки аналізувати та узагальнювати наукову літературу, визначати основні положення, систематизувати та робити висновки, на основі яких в другому розділі було побудовано емпіричне дослідження.

В другому розділі представлено та обґрунтовано пакет діагностичних методик з вивчення типів мотивації студентів до майбутньої професійної діяльності; проведено дослідження за допомогою визначених методик, представлено якісний аналіз отриманих даних, доведено зв'язок між важливістю врахування психологічних чинників розвитку мотиваційної сфери особистості кожного студента і відсутністю спрямованості професійної підготовки студентів на проектування власної освітньої і професійної діяльності. Дане дослідження проведено та представлено досить грамотно і доказово, а його результати являються статистично обґрунтованими.

У третьому розділі було здійснено пошук шляхів, методів і засобів формування мотиваційної сфери особистості студентів до майбутньої професійної діяльності. Автором роботи обґрунтовано когнітивно-поведінковий тренінг як провідний підхід з використанням активних соціально-психологічних методів навчання. Представлена програма оптимізації розвитку мотиваційної сфери студентів до майбутньої

професійної діяльності відповідає за змістом меті, а послідовність вправ дає сподівання на її ефективність.

Таким чином, кваліфікаційна робота Крилової М.О. має наукову новизну, а теоретичне та практичне значення відповідає вимогам до такого роду робіт та заслуговує на позитивну оцінку.

Рецензент:

кандидат психологічних наук, доцент
доцент кафедри психології

Ю. О. Живоглядюв

ВІДГУК НАУКОВОГО КЕРІВНИКА
на дипломну роботу здобувача вищої освіти
Крилової Марини Олексіївни
на тему:

«Типи мотивації студентів до майбутньої професійної діяльності»

Актуальність роботи пов'язана з тим, що проблема розвитку мотиваційних феноменів займає провідне місце у психолого-педагогічних дослідженнях, присвячених вивченню різноманітних аспектів учбової мотивації учнів загальноосвітніх шкіл та студентів вищих педагогічних навчальних закладів, а розвиток мотиваційної сфери студентів – майбутніх психологів став предметом досліджень упродовж останніх років. Тема роботи також актуальна тим, що сучасні умови навчання студентів (пандемія COVID-19, війна та дистанційне навчання), зумовили актуалізацію тривожності, фрустрації, зниження спілкування, зменшення міжособистісних контактів студентів першого року навчання як між собою, так і в системі «викладач-студент», а також, недостатнім дослідженням даної проблематики з урахуванням кризових умов життєдіяльності студентів.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що дістали подальшого розвитку теоретичні уявлення щодо дослідження мотиваційної сфери особистості, професійної мотивації до майбутньої професійної діяльності.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає у визначенні умов забезпечення навчально-професійної мотивації майбутніх психологів та розробці програми оптимізації розвитку мотиваційної сфери студентів до майбутньої професії.

Практичне значення дослідження полягає у впровадженні отриманих результатів та рекомендацій у практику діяльності психологічної служби системи освіти для психологічного супроводу ефективного розвитку мотиваційної сфери особистості учнів та студентів, тобто, впливу психологічної практики на механізми особистісної сфери. Отримані результати можуть послужити основою для подальших наукових досліджень та розробки програм та інтервенцій з використанням запропонованих в роботі прийомів.

В дослідженні дотримані всі вимоги щодо робіт даного типу.

Зауваженнями можна вважати використання доволі старих джерел, у більшості російських; а також недостатню увагу виконавиці до викладення результатів другого розділу у більш психологічно якісному вигляді, із застосуванням візуальних засобів; висновки в цьому смислі не повні та не дають можливості найбільш повно оцінити емпіричну частину роботи. Не надано аналізу використаної літератури.

Роботу, окрім наведених недоліків, виконано старанно, з дотриманням правил наукового дослідження. Вважаю робота заслуговує оцінки «добре», 85.

Оцінка виконання окремих розділів та вимог (до 10 балів за кожний показник, якщо інше не встановлено кафедрою), додаткові критерії може встановлювати кафедра або керівник					
1	План, вступ та оглядовий (I) розділ	9	6	Критичний аналіз публікацій з теми дослідження	8
2	Аналітичний (II) розділ	9	7	Використання сучасних наукових методів, моделювання та інформаційних технологій	9
3	Рекомендаційний (III) розділ	9	8	Оброблення, аналіз та інтерпретація фактичного (експериментального) матеріалу	8
4	Висновки і пропозиції	9	9	Візуалізація ключової інформації	7
5	Використані джерела	7	10	Дотримання вимог до оформлення роботи	9
11					
12					
Дипломна робота рекомендована до захисту в ЕК. Оцінка наукового керівника: добре					85

Доктор психол. наук, ст. наук. співр

Посада наукового керівника, науковий ступінь, вчене звання

Петрунько О.В.

Прізвище, ініціали

(підпис)

« 07» червня 2023 року